

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ

НИКОЛАЄНКО ВАЛЕРІЙ ВАДИМОВИЧ

УДК: 796.332.015.367

**СИСТЕМА БАГАТОРІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ
ДО ДОСЯГНЕННЯ ВИЩОЇ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ**

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з фізичного виховання та спорту

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному університеті фізичного виховання і спорту України, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант доктор педагогічних наук, професор
Платонов Володимир Миколайович,
Національний університет фізичного виховання і спорту України, радник ректора

Офіційні опоненти:

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор **Костюкевич Віктор Митрофанович**, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, завідувач кафедри теорії і методики спорту;

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор **Козіна Жаннета Леонідівна**, Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, завідувач кафедри спортивних ігор;

доктор педагогічних наук, професор **Корягін Віктор Максимович**, Національний університет «Львівська політехніка», завідувач кафедри фізичного виховання

Захист відбудеться 31 березня 2015 р. о 12.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету фізичного виховання і спорту України (03680, Київ-150, вул. Фізкультури, 1).

Автореферат розісланий 27 лютого 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.І. Воронова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Величезна популярність спорту в сучасному світі, його інтенсивна комерціалізація й професіоналізація, постійно зростаюча соціально-політична значущість успіхів на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу й Європи призвели в останні роки до формування в багатьох країнах вискоєфективних систем підготовки спортсменів (Н. Kormelink, 1997, 1999; B. Van Lingen, 1998; I. Balyi, 2001; L. Ruiz, 2002; Н. Wein, 2004, 2007; R. Peter, G. Bode, 2005; О. Шинкарук, 2011; В. Платонов, Ю. Павленко, В. Томашевский 2012; P. Schomann, G. Bode, N. Vieth, 2014). Результатом цього стало різке зростання конкуренції на міжнародній спортивній арені. Практика сучасного спорту, численні наукові дослідження свідчать про те, що скорити вершини світового спорту можуть лише особливо обдаровані спортсмени, які, по-перше, володіють явно вираженими природними задатками до досягнень у конкретному виді спорту, а по-друге, які зуміли їх реалізувати у процесі багаторічного вдосконалення.

Розуміння цього визначає напрямок досліджень, які протягом останніх десятиліть проводяться щодо багаторічного вдосконалення спортсменів у різних видах спорту, серед яких і командні ігрові види спорту. Зокрема накопичений величезний обсяг об'єктивних знань, що стосуються питань початку занять, тривалості підготовки й вікових зон залучення до спорту вищих досягнень (В. Ігнат'єва, 1995; К. Сахновський, 1997; G. Bisanz, N. Vieth, 1997; I. Balyi, A. Hamilton, 2003; Л. Матвеев, 2005; В. Нікітушкін, 2010), планомірності розвитку рухових якостей і формування спортивної майстерності (М. Боген, 1985; Л. Волков, 1989, 2002; В. Губа, 1996, 1997; I. Stafford, 2005; Б. Чирва, 2007, 2008), структури й змісту процесу багаторічного вдосконалення спортсменів (Ю. Железняк, 1981; Л. Матвеев, 1991, 1998; В. Платонов, 1997, 2004; F. Vargas, 1998; J. Weineck, 2004, J. Olbrecht, 2007; O. Vompa, G. Haff, 2009) індивідуалізації тренувального процесу (П. Квашук, 2003; С. Martín, 2005; С. Тюленьков, В. Левін, 2007; Ж. Козіна, 2011; В. Корягін, 2014).

На сьогоднішньому рівні розвитку футболу, коли підвищується конкуренція на міжнародній і внутрішній спортивній арені, зростають вимоги до майстерності спортсмена, як ніколи раніше стоїть завдання стосовно граничної мобілізації функціональних резервів і максимального розвитку індивідуальних задатків гравця для демонстрації найвищих спортивних можливостей в оптимальний для їх демонстрації період. Дане положення обумовило напрямок досліджень, у яких аналізувалися різні аспекти багаторічного процесу підготовки у футболі. Серед них такі: уточнення залежності навченості від рівня розвитку рухових якостей (Б. Бойченко, 1986; А. Смирнов, 1988; Т. Іманалієв, 1993; Є. Ривера, 1995; S. Stark, 2010); добір вправ і методик контролю над опануванням технічних прийомів і розвитком рухових якостей (В. Алов, 1988; М. Єрмаков, 2003; Y. Calvin, J. Waty, 2007; А. Антипов, В. Губа, С. Тюленьков, 2008; П. Просандеев, 2009; J. Uhlig, 2012); вікове нормування тренувальних навантажень (Ю. Лукін, 1990; Г. Лалаков, 1998; В. Клепіков, 2005; Т. Rowland, 2005; Е. Ністратов, 2011); шляхи реалізації принципу індивідуалізації в навчанні й тренуванні (К. Джанузаков, 1982; І. Клесов, 1991; А. Петухов, 2006; М. Чернецов, 2010; M. Weber, 2010; P. Hegen, W. Schöllhorn,

2012); обґрунтування змісту фізичної й техніко-тактичної підготовки (А. Абдулкадіров, 1985; А. Золотарьов, 1997; В. Богданець, 2005; М. Uhing, 2006; Б. Чирва, 2008; Н. Кудяшев, 2011); здатності ефективного розв'язання тактичних завдань залежно від особливостей розвитку психічних якостей (А. Брагінський, 2002; Д. Зуйков, 2002; А. Осипенко, 2006; Н. Глазкова, 2011); закономірності планування навчально-тренувального процесу (А. Сучилін, 1997; Р. Marseillou, 2000, 2002, 2008; С. Дигін, 2003; А. Кателкін, 2009; І. Максименко, 2010; В. Губа, А. Лексаков, 2012); системи керування, відбору й орієнтації футболістів на етапах багаторічної підготовки (W. Helsen, N. Hodges, J. Van Winckel, 2000; В. Зоткін, 2004; Г. Лісенчук, 2004; Р. Валітов, 2005; В. Костюкевич, 2006; 2012–2014; В. Даєв, 2007).

Саме програма багаторічного процесу підготовки, яка орієнтована на демонстрацію природних задатків є стратегічним напрямком за сучасних умов підготовки кваліфікованих спортсменів. Дотримання якісних характеристик тренувального процесу повинне стати підґрунтям оцінки раціональної побудови багаторічного тренувального процесу.

Практика свідчить про те, що величезні накопичені протягом багатьох десятиліть знання не трансформуються в бажаний результат. Головною причиною такого положення в дитячо-юнацькому й резервному спорті є відсутність адекватної методології їх осмислення, наявність хибних критеріїв оцінки тренувального процесу, таких як виконання спортивних вимог, починаючи з молодшого шкільного віку, націленість на результат у дитячих змаганнях, рання вузька спеціалізація, напружений режим тренувальної та змагальної діяльності, які змушують форсувати тренувальний процес, що руйнує систему планомірної підготовки, призводить до перетренованості, травматизму й передчасного припинення занять спортом (D. Smith, 2003; N. Sindt, 2010; О. Шинкарук, 2011; А. Eskandarian, 2012; В. Платонов, І. Большакова, 2013; J. Stenson, 2014).

У зв'язку з вище викладеним актуальним є дослідження наявної системи футболу, а український футбол з налагодженою системою багаторічної підготовки й системою змагань, багаторічними спортивними традиціями, підтвердженими восьмим місцем на чемпіонаті світу в 2006 році й званням чемпіона Європи серед юнаків до 19 років в 2009 році, а також постійною участю клубів у престижних змаганнях Ліги чемпіонів і Ліги Європи є гарною моделлю для вивчення того, наскільки ця система відповідає об'єктивним закономірностям, націленим на реалізацію максимальних можливостей для кожного спортсмена в оптимальний період для демонстрації найвищих спортивних результатів.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційна робота виконана у відповідності до «Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури й спорту на 2006–2010 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, тема 2.1.7 «Теоретико-методичні основи вдосконалення підготовки футболістів», № державної реєстрації 0106U010776 (керівник теми Г. А. Лісенчук), «Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2011–2015 рр.» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, тема 2.3 «Науково-методичні основи вдосконалення системи підготовки спортсменів у футболі з урахуванням

особливостей змагальної діяльності», № державної реєстрації 0111U001722 (керівник теми В. В. Ніколаєнко).

Мета роботи полягала в теоретико-методичному обґрунтуванні системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз спеціальної літератури й охарактеризувати на цій підставі підходи до раціональної побудови системи багаторічної підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності в сучасному футболі.

2. Здійснити порівняльний аналіз систем багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності в країнах з високим рівнем розвитку футболу.

3. Охарактеризувати систему багаторічної підготовки футболістів в Україні, визначити рівень розвитку й ефективність функціонування її основних компонентів.

4. Розробити концепцію раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

5. Обґрунтувати теоретичну модель раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

6. Розробити технологію підготовки на етапах багаторічного вдосконалення футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

Об'єкт дослідження – система багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності в країнах з високим рівнем розвитку футболу.

Предмет дослідження – представлення дитячо-юнацького, резервного й професійного футболу у вигляді цілісного багаторічного процесу, орієнтованого на максимальну реалізацію індивідуальних задатків спортсмена й досягнення індивідуальної та командної вищої спортивної майстерності.

Методологія дослідження. Методологічне підґрунтя дослідження склали загальні положення й настанови діалектичного й наукового методів і системного підходу, адаптовані у відповідності до досягнення поставленої мети. Базовою методологічною настановою наукового дослідження була трансформація теоретичних і емпіричних знань за системами підготовки спортивного резерву для спорту вищих досягнень у сучасному футболі, які мають високий рівень функціонування, в органічну цілісність – взаємозалежні, взаємозв'язані й взаємообумовлені системи знань і діяльності за теоретико-методичним обґрунтуванням підготовки кваліфікованих футболістів.

Дослідження базувалися на знаннях загальних закономірностей і принципів періодизації (В. Платонов, 1998, 2008, 2013), побудові багаторічної підготовки (М. Озолін, 1970, 2002; Л. Матвеев, 1977, 2005; В. Платонов, 1997, 2004, 2012), керування й контролю у спорті (В. Запорожанов, 1988; Л. Волков, 1989, 1997, 2002; М. Булатова, 1996; М. Годик, А. Скородумова, 2010), медико-біологічних основ підготовки спортсменів (А. Щедрина, В. Мар'їн, 2000; R. Malina, C. Bouchard, O. Bar-Or, 2004; J. Wilmore, D. Costill, 2004; T. Rowland, 2005; В. Бальсевич, 2009; І. Бахрах, 2009; В. Сонькін, Р. Тамбовцева, 2011); на даних передової спортивної практики.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи були використані такі методи: теоретичні загальнологічні (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення й описова математична статистика), теоретичні системні (структурний аналіз, функціональний аналіз, структурно-функціональний аналіз, історичний метод і системне моделювання), емпіричні (вивчення друкованих і електронних джерел інформації, опис, інтерв'ювання, експертне опитування).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше:

– представлена система знань, сформована на підставі теоретичного аналізу й узагальненні даних передової спортивної практики, що відображують дитячо-юнацький, резервний і професійний футбол як взаємозалежний багаторічний процес, спрямований на максимальну реалізацію індивідуальних можливостей і підготовку кваліфікованих футболістів відповідно до сучасних вимог спорту вищих досягнень;

– визначені базові положення побудови національних систем багаторічної підготовки футболістів у закордонних країнах: країни з розвиненим футболем використовують схожі системи, що мають свою специфіку, яка впливає з національних традицій, економічних і матеріально-технічних умов; відмінності в підготовці футболістів різних країн обумовлені різною роллю й ступенем участі в ній державних, суспільних і приватних структур;

– піддане науковому аналізу внутрішнє протиріччя системи багаторічної підготовки футболістів в Україні – між потребами вітчизняного футболу у всебічно розвинених гравцях, які відзначаються креативністю футбольного мислення і прагматичною націленістю системи підготовки на швидке досягнення спортивного результату за будь-яку ціну, і на цих засадах обґрунтовані шляхи його подолання;

– обґрунтована теоретична модель раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності. Показано, що формування довгострокової програми підготовки юних футболістів необхідно тісно узгоджувати з якісними перетвореннями трьох взаємозалежних елементів, що мають визначальне значення для розвитку дитячо-юнацького й резервного футболу: 1) системи підготовки (режим тренувальної діяльності, технологія навчання); 2) системи змагань (режим і формат змагальної діяльності); 3) системи підготовки тренерів (зміст викладання);

– обґрунтована технологія реалізації теоретичної моделі раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності в сучасних умовах, яка припускає:

- розширення стадії базової підготовки із установами оптимальних вікових зон етапів багаторічної підготовки юних футболістів;
- установами оптимального режиму роботи й наповнюваності навчальних груп у спортивних школах за роками навчання;
- впровадження поетапної системи техніко-тактичної підготовки юних футболістів;
- впровадження здоров'язберігаючої методики фізичної підготовки;
- перехід від уніфікованого методичного підходу до індивідуально-диференційованої системи побудови навчально-тренувального процесу;

- впровадження методики інтегральної оцінки індивідуальних рухових можливостей юних футболістів;
- встановлення об'єктивних критеріїв оцінювання ефективності діяльності дитячого тренера;
- впровадження єдиної програми багаторічного вдосконалення;
- впровадження раціональної системи дитячо-юнацьких змагань;
- впровадження єдиної програми підготовки й підвищення кваліфікації тренерів, що забезпечує застосування сучасних технологій навчання, реорганізацію системи дитячих змагань й, особливо, перегляд стратегії підготовки відповідно позицій у системі взаємин «тренер-учень», а також критеріїв оцінки ефективності роботи дитячого тренера.

Отримані у процесі досліджень дані доповнили й підтвердили, що система змагань у багаторічній підготовці футболістів повинна перебувати в органічному зв'язку з метою, завданнями й змістом тренувального процесу на різних етапах багаторічної підготовки.

Результати досліджень підтвердили дані про те, що ефективність підготовки дітей на початкових етапах навчання ґрунтується не на форсуванні тренувального процесу, ранній спеціалізації, досягненні високих результатів у дитячо-юнацьких змаганнях які, як наслідок, призводять до передчасного «зношення» юного спортсмена, а на реалізації потенціалу й природних задатків дитини, і виході на рівень вищих досягнень у нижній границі оптимальної для конкретного виду спорту вікової зони.

Практична значущість роботи. Раціональна побудова системи багаторічної підготовки футболістів ґрунтується на внесенні змін в організацію й проведення дитячо-юнацьких змагань, педагогічні засади керування спортивною діяльністю й технологію навчання юних футболістів, а також у методику оцінки ефективності роботи дитячих тренерів.

Результати дослідження використані Федерацією футболу України у процесі розробки цільових програм розвитку футболу в Україні (розділ «Підготовка спортивного резерву») і навчальних програм для ДЮСШ і СДЮШОР з футболу, а також регіональними федераціями футболу й футбольними клубами з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів дитячо-юнацького й резервного футболу, що підтверджене актами впровадження.

Наведений фактичний матеріал і зроблені з нього висновки й узагальнення включені в курс теорії та методика викладання обраного виду спорту (футбол). Вони також допомогли визначити перспективні напрямки подальшого вивчення проблеми вдосконалення процесу багаторічної підготовки футболістів.

Особистий внесок здобувача. У спільних публікаціях здобувачеві належать пріоритети в організації, формуванні напрямків досліджень, аналізі, обговоренні фактичного матеріалу й теоретичному узагальненні. У розробці окремих напрямків досліджень брали участь аспіранти автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації апробовані у процесі участі здобувача в XIV Міжнародному науковому конгресі «Сучасний олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2010), V Міжнародній

науково-практичній конференції «Проблеми теорії й методики фізичної культури, валеології й безпеки життєдіяльності» (Воронеж, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Спадщина великих спортивних подій як фактор соціально-культурного й економічного розвитку регіону» (Казань, 2013), II регіональній науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Фізична культура та спорт» (Харків, 2013), Міжнародній науковій конференції «Фізіологічні й біохімічні основи й педагогічні технології адаптації до різних за величиною фізичних навантажень» (Казань, 2014), VII Міжнародній конференції молодих учених «Молодь і олімпійський рух» (Київ, 2014), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я нації» (Вінниця, 2014), конференціях науково-педагогічного складу Національного університету фізичного виховання і спорту України.

Публікації. Матеріали досліджень знайшли відображення у 38 публікаціях, з них — 1 монографія, 24 статті в спеціалізованих виданнях (10 з яких входять до міжнародної наукометричної бази даних), 2 статті в наукових періодичних виданнях інших держав, 8 робіт апробаційного характеру й 5 робіт, які додатково відображають результати наукових досліджень.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота викладена на 358 сторінках основного тексту, складається зі вступу, восьми розділів, висновків, списку використаної літератури (641 джерело), додатка й ілюстрована 27 таблицями й 12 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтована актуальність обраної теми, зазначений зв'язок з науковими планами, темами, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, методологія й методи досліджень, розкрита наукова новизна й практична значущість роботи, а також окреслено особистий внесок здобувача, представлена інформація про апробацію результатів і публікаціях за темою дисертаційної роботи.

Перший розділ дисертації «**Науково-теоретичні передумови постановки проблеми раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності**» присвячений аналізу літературних джерел, де розглянуті питання:

- формування наукової концепції керування багаторічною підготовкою юних спортсменів у ретроспективі й на сучасному етапі (В. Бальсевич, 1980, 2001, 2009; М. Набатнікова, 1982; Н. Булгакова, 1986; В. Платонов, К. Сахновський, 1988; Л. Волков, 1989, 2002; К. Федотова, 2003);

- загальної структури системи й змістовного компонента багаторічної підготовки і тенденцій її зміни (В. Філін, 1980, 1994; Ю. Железняк, 1981; В. Платонов, 1988, 2003, 2004, 2010; К. Сахновський, 1990, 1997; В. Нікітушкін, 1993, 2010);

- періодизації підготовки спортсменів (Л. Матвеев, 1977, 1991, 2005; Ю. Верхошанський, 1985, 1991; В. Платонов, 2004, 2013; I. Balyi, A. Hamilton, 2003; J. Weineck, 2004; F. Vargas, 2005; J. Olbrecht, 2007; T. Vompa, 2009);

- індивідуалізації навчання, закономірностей вікового розвитку й становлення спортивної майстерності (В. Губа, 1997; R. Malina, C. Bouchard, O. Bar-Or, 2004; T. Rowland, 2005; В. Губа, П. Квашук, В. Нікітушкін, 2009; Ж. Козіна, 2011; В. Сонькін, Р. Тамбовцева, 2011; Ф. Іорданська, 2013; В. Корягін, 2014);

- особливостей організації тренувальної та змагальної діяльності на етапах багаторічного вдосконалення футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності (А. Золотарьов, 1993, 1997, 2000; А. Сучилін, 1997, 2005; Г. Лалаков, 1998, 2000; В. Шамардін, 2001; А. Петухов, 2006; А. Кузнєцов, 2007; Г. Монаков, 2007; Б. Чирва, 2008;).

Фахівці сфери спорту вказують на необхідність удосконалення системи підготовки спортивного резерву, яка диктується тенденціями розвитку сучасного спорту й насущною потребою практики в більш раціональних технологіях забезпечення підготовки на етапах багаторічного вдосконалення. Підготовка кваліфікованої молоді для спорту вищих досягнень – тривалий, багатоетапний процес, у якому весь зміст підготовки повинен підлягати створенню умов для повної реалізації задатків і здатностей юних спортсменів, серед яких автори (D. Smith, 2003; В. Бальсевич, 2009; В. Платонов, 2013) виділяють дотримання закономірностей становлення вищої майстерності в системі багаторічної підготовки й вихід на рівень вищих досягнень у нижній границі оптимальної для конкретного виду спорту вікової зони.

Система підготовки юних спортсменів, яка склалась у вітчизняному футболі, зводиться до керування спортивною підготовкою, що націлена на поточний результат, а не на якість і ефективність тренувального процесу, спрямованого на поступальний індивідуальний розвиток і підготовку креативного гравця.

Консерватизм державної системи, наявність протиріч між задекларованою метою підготовки кваліфікованого спортивного резерву й вимогами до її досягнення, необґрунтований режим тренувальної та змагальної діяльності, недосконалі критерії оцінки ефективності праці спортивної організації й тренерського складу й низка інших причин не дозволяють раціонально побудувати систему багаторічної підготовки спортивного резерву для професійного футболу. Аналіз літературних джерел свідчить про необхідність удосконалення системи багаторічної підготовки перспективних футболістів на підставі індивідуального підходу й сучасних принципів побудови тренувального процесу.

Визначено, що система багаторічної підготовки повинна здійснюватися з урахуванням головних чинників, що визначають досягнення високого рівня спортивної майстерності відповідно до національних інтересів розвитку футболу й стандартів розвитку дитячо-юнацького, й професійного футболу у світі. Кожний етап спортивного вдосконалення повинен мати відповідні мету, завдання, форми організації тренувального процесу та змагальної практики, обумовлені віковими особливостями зростаючого дитячого організму, динамікою формування спортивної майстерності, рівнем розвитку й темпами приросту спеціальних рухових якостей і здатностей. В українському футболі відсутня обґрунтована навчальна програма з підготовки тренерів для дитячо-юнацького й резервного спорту в напрямку застосування сучасних технологій навчання, реорганізації системи дитячих змагань

і, особливо, перегляду стратегії підготовки й відповідно педагогічних підходів керування спортивною діяльністю юних футболістів.

У другому розділі дисертації «**Методи й організація дослідження**» представлена методологія, методи дослідження відповідно до об'єкта, предмета, мети й завдань роботи, обґрунтована доцільність використання даних методів, описані організація й контингент випробуваних.

У процесі розв'язання поставлених завдань були використані такі методи дослідження: теоретичні загальнологічні (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення й описова математична статистика), теоретичні системні (структурний аналіз, функціональний аналіз, структурно-функціональний аналіз, історичний метод і системне моделювання), емпіричні (вивчення друкованих і електронних джерел інформації (з питань періодизації, багаторічної підготовки, вікової фізіології й психології), опис, інтерв'ювання, експертне опитування).

Дослідження проводилися в чотири етапи в період з 2006 до 2014 року, на кожному з яких були вирішені поставлені завдання.

Перший етап (2006–2008) був присвячений визначенню теоретико-методологічного підходу до аналізу проблеми дослідження. Із цією метою аналізувалася спеціальна література, присвячена питанням організації системи багаторічної підготовки футболістів у різних країнах світу. Був сформований теоретико-методологічний підхід до аналізу об'єкта й предмета дослідження, розроблений науковий інструментарій для проведення досліджень.

Другий етап (2009–2010) був спрямований на системний аналіз середовища (зовнішнього й внутрішнього), у якому відбувається формування системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності. Аналізу були піддані чинники, які виявляють як позитивний, так і негативний вплив на організацію підготовки спортсменів для професійного футболу. На цій підставі були визначені основні тенденції розвитку системи багаторічної підготовки, а також її окремих компонентів (підсистем).

На третьому етапі (2011–2012) здійснювалося теоретико-методологічне й організаційно-методичне обґрунтування компонентів раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів з урахуванням закордонного досвіду й специфіки особливостей (зовнішнього й внутрішнього середовища), а також стратегічних завдань розвитку футболу на початку нового сторіччя. Протягом даного етапу проводилося соціологічне дослідження серед тренерів вітчизняного футболу. В інтерв'юванні взяли участь 211 фахівців з підготовки юних і кваліфікованих спортсменів (командні спортивні ігри). Експертами в дослідженні виступили 97 тренерів з футболу категорії «В» і «А» ліцензії УЄФА з різних регіонів України.

Четвертий етап (2013–2014) був присвячений теоретичному моделюванню організаційної підсистеми системи багаторічної підготовки футболістів, а також розробці комплексу заходів щодо впровадження даної підсистеми у вітчизняну практику кадрового забезпечення футболу.

Розв'язання поставлених завдань дослідження здійснювалося на базі Центру підвищення кваліфікації й післядипломної освіти Національного університету

фізичного виховання і спорту України, Центру ліцензування Федерації футболу України, Львівського національного університету фізичної культури; в умовах практичної діяльності – на базі Федерації футболу м. Києва, Київської обласної федерації футболу, Федерації футболу Львівської області; в умовах тренувальної діяльності – на базі СДЮШОР «Зміна», м. Київ.

Проаналізовані календарі змагань Чемпіонатів м. Києва серед команд 9–17-річного віку й Всеукраїнських змагань (ДЮФЛУ) серед команд 14–17-річного віку (13 протоколів сезону 2012-2013 рр.).

У третьому розділі **«Підходи до раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності в сучасному футболі»** розглянуті особливості багаторічної підготовки футболістів в Австрії, Англії, Бельгії, Бразилії, Німеччині, Іспанії, Італії, Нідерландах, США, Франції, Шотландії, визначені теоретичні положення розробки системи довгострокової підготовки перспективної молоді.

З'ясовано, що на рубежі сторіч у країнах, які посідають лідерські позиції у світовому футболі, функціонують налагоджені організаційно-управлінські системи підготовки й відбору спортсменів у процесі багаторічного вдосконалення. У цілому у всіх розглянутих вище країнах використовуються схожі системи, що мають свою специфіку, яка впливає з національних традицій, економічних і матеріально-технічних умов. Відмінності в підготовці футболістів різних країн обумовлені різною роллю й ступенем участі в ній державних, суспільних і приватних структур.

Установлено, що довготермінові програми підготовки футбольних талантів у країнах Західної Європи мають загальну структуру періодизації. Так, процес підготовки футболістів підрозділяється на два періоди, відповідно до яких визначені пріоритетні завдання:

- період розвитку й навчання (7–15 років) забезпечує розвиток індивідуальних здатностей юних футболістів за допомогою використання великої кількості ігрових завдань, тренувальних і навчальних ігор;
- період змагань (з 16-ти років до професійної команди) забезпечує розвиток ігрового потенціалу кожного футболіста за допомогою активної участі в іграх на результат.

Світовий досвід свідчить про те, що для створення умов для поступового розвитку різнобічних якостей юних гравців необхідно, по-перше, відмовитися від участі в офіційних змаганнях до 12-ти років, для того, щоб зробити акцент на якість і ефективність тренувального процесу, спрямованого на індивідуальний розвиток і підготовку креативного гравця, по-друге, проводити навчально-тренувальні заняття в ігровій формі на високому емоційному тлі з обов'язковим урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей. Саме застосування ігрового методу є ключовим моментом для ефективного навчання у процесі якого розвиваються індивідуальні можливості, формується ігровий інтелект, закладається підґрунтя техніко-тактичної майстерності дитини, які надалі будуть визначати потенціал гравця на професійному рівні. По-третє, у прогресивному футбольному співтоваристві дотримуються правила: тренер для гравців, а не гравці для тренера. Не пригнічувати особистість, а розбудовувати її. Головний наголос робиться на розвиток яскравої індивідуальності.

Тут тренер не може собі дозволити образити гравця. Навіть тренувальні завдання гравцям дають не у наказовому тоні, а пояснюють, якій меті вони служать і який ефект дають. Адже розвинені особистості завжди сильніше покірних виконавців. Саме вони характеризують своїх тренерів як поганих або гарних.

Аналіз національних і клубних програм підготовки юних талантів у різних країнах показав спільність застосовуваних підходів, де на першому місці стоїть виховання особистості (з погляду людських якостей), на другому – загальна освіта й тільки на третьому – футбольне навчання. При ліцензуванні футбольних клубів Союз європейських футбольних асоціацій (UEFA) визначив вимоги до складання програм з навчання юних футболістів, що ґрунтуються на розв'язанні стратегічних завдань, де пріоритет надається індивідуальному розвитку гравця, а досягнення спортивних результатів відходить на другий план (спочатку розвиток, потім – результати).

У четвертому розділі **«Організаційно-методичні особливості функціонування системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності в Україні»** представлена організаційна структура дитячо-юнацького й резервного футболу в Україні, проведений аналіз програмно-нормативних документів з підготовки кваліфікованого спортивного резерву, дана характеристика особливостей організації тренувальної та змагальної діяльності на етапах багаторічного вдосконалювання й педагогічних підходів керування спортивною діяльністю юних футболістів.

Згідно з положеннями « Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту» (2004), Закону України «Про фізичну культуру і спорт» багаторічна підготовка футболістів розділена на дитячо-юнацький футбол, резервний футбол і професійний футбол (рис. 1). Організаційна структура вітчизняного футболу вміщує державні й суспільні спортивні організації, які на центральному, регіональному й місцевому рівнях здійснюють керування підготовкою юних спортсменів.

Рис. 1. Структура організації багаторічної підготовки футболістів в Україні

Для розвитку футболу в Україні в цілому базове значення має стан дитячо-юнацького й резервного спорту, який забезпечує як масовість занять футболом серед дітей і молоді, так і підготовку кваліфікованих футболістів для професійних клубів і національних збірних команд. На початок 2012 року в Україні функціонувало 952 відділення футболу в дитячо-юнацьких спортивних школах, у яких займається більш 150 тис. юних футболістів (за даними ФІФА – 700 тис.), або 1,5 % від кількості жителів країни, що значно поступається таким країнам, як Німеччина (7,8 %), Нідерланди (6,8 %) і Бельгія (4,1 %).

Аналіз вітчизняної системи підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності показав її недоліки, які знайшли відображення у проекті Концепції Державної цільової соціальної програми «Футбол України: здоров'я, престиж і єдність нації» на 2014-2018 рр.

Серед них:

- недосконалість законодавчого забезпечення розвитку футболу й сприяння діяльності суб'єктів системи вітчизняного футболу;
- нерегульованість механізму співробітництва між центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією футболу України, іншими суб'єктами системи вітчизняного футболу;
- неефективне впровадження в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах занять з фізичного виховання з елементами футболу й секційної форми занять з цього виду спорту в позаурочний та позанавчальний час;
- неналежні умови для занять футболом у навчальних закладах, оскільки більшість полів і майданчиків перебувають у непридатному стані, і є травмонебезпечними;
- відсутність централізованих програм будівництва майданчиків із природнім і штучним покриттям, забезпечення навчальних закладів футбольним реманентом, екіпіруванням, методичними матеріалами;
- нерегульованість системи залучення дітей, молоді, інших груп населення до масових занять футболом за місцем проживання, у місцях масового відпочинку й відсутність у цих місцях потрібної кількості обладнаних і доступних місць для занять футболом;
- малоефективні дії держави, громадськості й приватного сектору з популяризації занять футболом у дитячому й молодіжному середовищі;
- недостатня кількість відділень з футболу в дитячо-юнацьких спортивних школах, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних школах олімпійського резерву з футболу й низький рівень їх кадрового, фінансового й матеріально-технічного забезпечення;
- нераціональна система навчально-тренувальної та змагальної діяльності в дитячо-юнацькому й резервному футболі;
- відсутність необхідної інфраструктури для відбору й підготовки талановитих юних футболістів у регіонах України, а також сучасних навчально-тренувальних баз для підготовки збірних команд України з футболу;
- низька ефективність системи підготовки, підвищення кваліфікації, атестації й матеріального стимулювання тренерських кадрів;

- невідповідність сучасним вимогам науково-методичного й медико-біологічного забезпечення розвитку футболу;
- недостатня кількість сучасних спортивних споруд вітчизняного футболу, що належать до державної або комунальній власності, і невідповідність міжнародним стандартам переважної більшості з наявних таких споруд.

Аналіз і узагальнення «Програми з футболу» (2003) і рішень Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячо-юнацьку школу»; Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких шкіл», «Про стан і перспективи розвитку ДЮСШ в Україні» і «Про внесення змін у Навчальні програми з футболу для ДЮСШ, СДЮШОР, ШВСМ» дозволило встановити, що між задекларованою метою підготовки кваліфікованого спортивного резерву й вимогами до її досягнення існує протиріччя.

По-перше, виділення в системі багаторічної підготовки футболістів організаційно різних структур віко-кваліфікаційної спрямованості є умовним. Діяльність суб'єктів дитячо-юнацького й резервного футболу орієнтована не на завдання, що стоять перед різними етапами підготовки, а на директивні документи з вимогами щодо виконання розрядних нормативів, починаючи з 10-ти років.

По-друге, як наслідок, рішення ці стали підґрунтям наявної системи орієнтації дітей, підлітків і юнаків на змагання вікових груп, починаючи з дев'яти років.

По-третє, рекомендована структура багаторічної підготовки футболістів включає етап початкової підготовки (6–10 років), етап попередньої базової підготовки (10–16 років), етап спеціалізованої базової підготовки (16–19 років) і етап підготовки до вищих досягнень (19 років і більше). Сьогодні фахівці відзначають факт подовження всього періоду багаторічної системи підготовки, насамперед, за рахунок збільшення тривалості етапу максимальної реалізації індивідуальних можливостей. Разом з тим дане положення вимагає більшої тривалості базової підготовки. У силу унікальності представників світової футбольної еліти періодизація багаторічної системи підготовки припускає посилення ролі індивідуального підходу при плануванні багаторічного навчально-тренувального процесу на підставі прогнозування тенденцій біологічного розвитку й росту потенційних можливостей спортсмена. Значні тренувальні навантаження без урахування вікових і індивідуальних особливостей юних спортсменів призводять до порушень із боку діяльності функціональних систем організму (кардіореспіраторної, нервової, кістково-м'язового й суглобно-зв'язкового апарату). Таким чином, експлуатація вікових особливостей розвитку дитячого організму, провокуючи раннє зростання спортивних досягнень, не вирішує завдань базової підготовки, тим самим не забезпечуючи «наступність» рівня готовності підлітків і юнаків до розв'язання завдань наступних етапів багаторічної спортивної підготовки.

По-четверте, чинні кількісно-часові нормативи тренувальної діяльності в дитячо-юнацькому й резервному футболі призводять до експлуатації найбільш потужних засобів впливу на організм спортсмена задовго до досягнення нижньої границі оптимальної вікової зони демонстрації перших значних успіхів. У цьому

компоненті вітчизняна система підготовки значно перевершує провідні академії Європи (рис. 2 і 3).

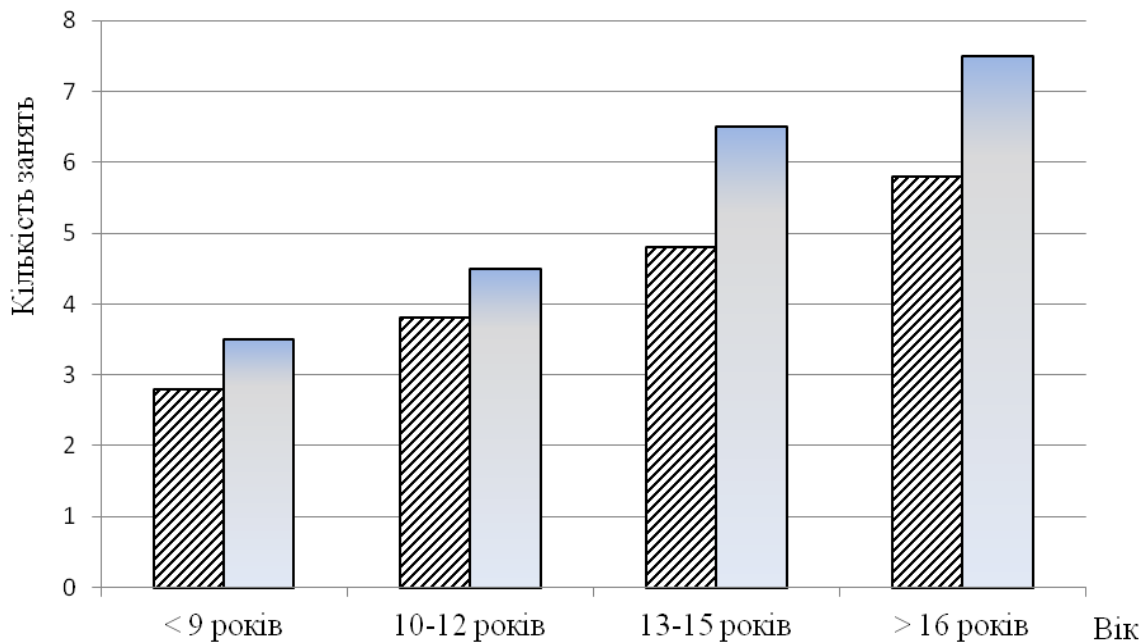

Рис. 2. Тижневий режим навчально-тренувальної роботи в футбольних академіях Європи і спортивних школах України (кількість занять):

▨ - Європа; ■ - Україна

Дія даних чинників переломлюється через усю систему багаторічної підготовки й відбивається в організації й змісті навчально-тренувального процесу, практики проведення дитячих змагань, а також професійної діяльності фахівців, насамперед тренерського складу.

Зокрема, зниження вікових границь набору в секцію, призвело до того, що позиції «дворового» футболу посів «організований» футбол. Насолоду грою замінили монотонною роботою. Основним став (і дотепер зберігається) підхід до змісту тренувального процесу, що базується на застосуванні застарілої методики навчання, групової форми навчання, що ґрунтується на календарно-середньогруповій оцінці можливостей спортсмена, використанні одноманітних вправ з акцентом на технічну або фізичну підготовку, форсуванні тренувального процесу із застосуванням значних за обсягом та інтенсивністю тренувальних впливів і ранньої вузької спеціалізації.

Неправильно обрана стратегія підготовки обумовлена настановою на успішний виступ команди в змаганнях, оскільки статус дитячо-юнацької спортивної школи, як і критерії оцінки ефективності роботи тренера, як і раніше визначається спортивними досягненнями команд, кількістю підготовлених розрядників. Практика свідчить, що найбільш короткий шлях до перемоги визначається пріоритетністю фізичного потенціалу й антропометричними даними юних футболістів як у процесі

комплектування навчальних груп, так і при визначенні тактики гри, що ґрунтується на використанні довгих передач і єдиноборствах.

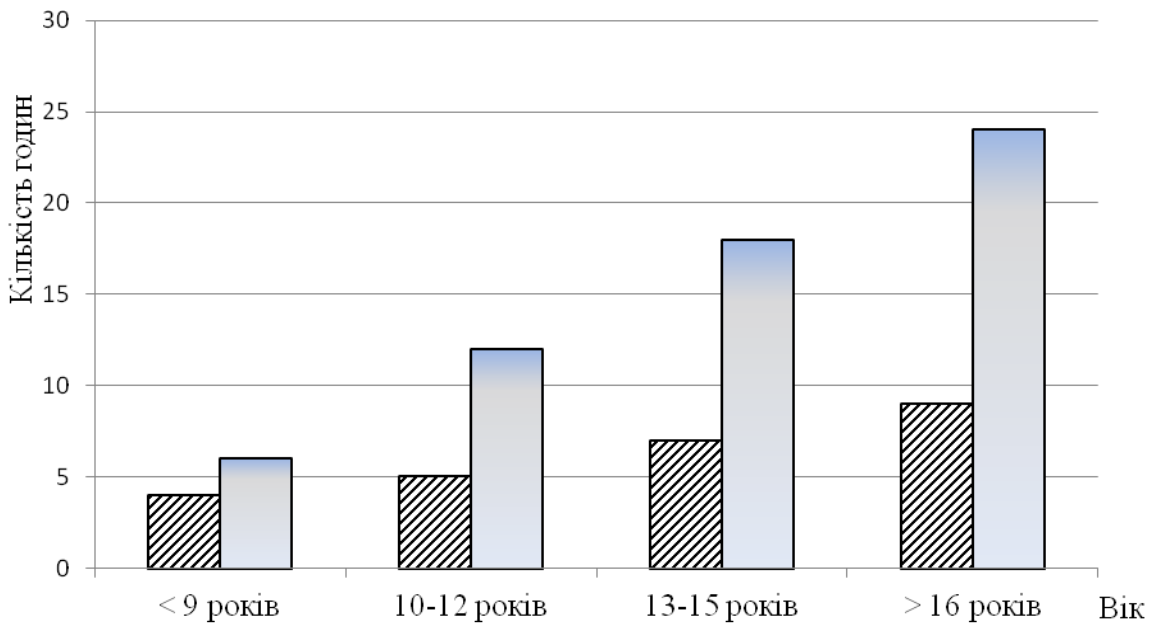

Рис. 3. Тижневий режим навчально-тренувальної роботи в футбольних академіях Європи і спортивних школах України (кількість годин) :

▨ - Європа; □ - Україна

Аналіз календарів чемпіонату м. Києва й Всеукраїнських змагань (ДЮФЛУ) сезону 2012–2013 років дозволив установити, що юні футболісти 14 років надмірно «заграні» (рис. 4). Юні вихованці провідних дитячо-юнацьких футбольних клубів м. Києва («Атлет», «Зірка», «Зміна», «Арсенал», «Динамо») протягом 62 днів брали участь в 18 іграх. У середньому хлопці грали через три дні на четвертий, а в деяких випадках через день-два. Схожий графік матчів спостерігається в дев'ятирічних гравців. У цілому за 46 днів їм довелося взяти участь у дев'ятох матчах. Особливо напруженим календар виступів був у період з 25 травня до 4 червня, коли діти провели чотири тури протягом одинадцяти днів, тобто ігри проходили через два-три дні. Усе це вказує на велику щільність календаря змагань, при якій мова йде не про якість навчально-тренувального процесу, а, скоріше, про проведення відновних заходів для того, щоб юні футболісти могли в оптимальному стані підійти до наступної гри.

Установлено, що система змагань у дитячо-юнацькому футболі не відповідає віковим особливостям і стратегічній меті підготовки кваліфікованих спортсменів, тому неминує призводити до порушення принципів і закономірностей, що складають підґрунтя раціональної побудови системи багаторічного вдосконалення. Дана проблема, цілком ймовірно, може вважатися однією з головних, якщо не головною у вітчизняній системі багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

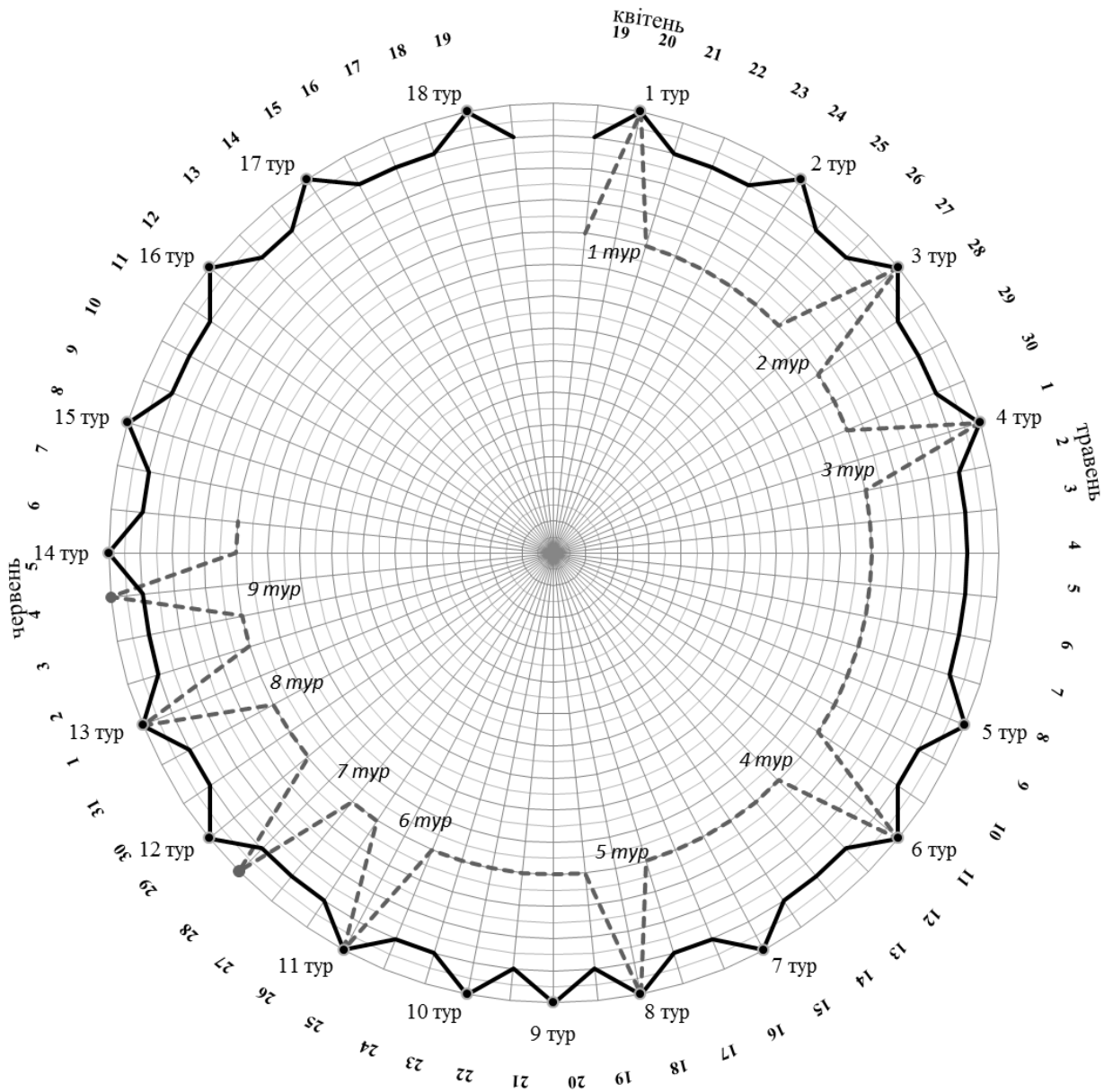

Рис. 4. Змагальна практика юних футболістів у чемпіонаті м. Києва й ДЮФЛУ сезону 2012-2013 рр.: .....9-річних; —14-річних

Результатом форсованої підготовки є бурхливе зростання спортивних досягнень у підлітковому і юнацькому віці; юні спортсмени за короткий час досягають певних успіхів на представницьких змаганнях в країні, іноді успішно виступають на міжнародних юнацьких змаганнях. Разом з тим їх результати, з цілком природніх причин, пов'язані з морфологічними й функціональними особливостями юного організму, далекі від міжнародних стандартів і вони не в змозі успішно конкурувати з дорослими спортсменами, які морфологічно, функціонально й психічно сформувалися. Остання особливість характерна для «перехідного» періоду, коли 16–17-річні юнаки потрапляють у професійні команди, де вони повинні виконувати значний обсяг тренувальної роботи й брати участь у великій кількості ігор протягом 8–9-місячного змагального періоду. Установлено, що напружений графік тренувальної та змагальної діяльності призводить до великої

кількості випадків перенапруження й перетренованості серед юнаків і, як наслідок, більш 50 % перспективної молоді завершують футбольну діяльність, що вказує на відсутність збалансованої системи переходу юнаків у дорослий футбол.

За сучасних умов важливою функцією багаторічної підготовки юних футболістів виступає організація ефективної реалізації потенціалу функціонування єдиної системи «тренер-спортсмен». У силу того, що тренер у цій системі є визначальною фігурою, на перший план виступають його якості як педагога і як особистості, його ціннісні орієнтації й мотиви поведінки. Аналіз діяльності дитячого тренера показав, що найслабшою ланкою в підготовці перспективної молоді в Україні є не дефіцит талановитих дітей, а гострий дефіцит компетентних дитячих тренерів.

Установлено, що дефіцит кваліфікованих тренерських кадрів виник не сьогодні. Ця проблема пов'язана з тим, що за останні десятиліття у зв'язку з недостатнім матеріальним забезпеченням спортивних шкіл і низькою заробітною платою була порушена система відбору кваліфікованих і психологічно готових, а головне, таких, які володіють природним талантом і покликанням, для роботи в дитячому колективі, педагогів. Якби реформи системи багаторічної підготовки не проводилися, усе в остаточному підсумку буде визначатися рівнем компетентності й педагогічної майстерності тренера. А це значить, що будь-які зміни, якщо вони не спрямовані на розвиток центральної ланки процесу навчання «тренер – учень», приречені на провал. І поки ця проблема не буде вирішена, спортсменів, які задовольняють вимогам вітчизняних професійних команд, а тим паче відповідають рівню міжнародного футболу, очікувати не доводиться.

Аналіз і узагальнення наукових даних і вітчизняної практики свідчить, що система українського дитячо-юнацького футболу давно будується на принципах «переверненої піраміди». Коли від етапу до етапу підготовки кількість учнів спортивних шкіл і клубів неухильно зменшується шляхом відсівання менш перспективних дітей, які не можуть показати, на думку керівників і тренерів, гарний рівень спортивної майстерності. У силу цього така система, починаючи з етапів початкового навчання, розглядається не як система багаторічної підготовки, що покликана забезпечити потреби й поступовий розвиток кожного підлітка в спортивному вдосконаленні, а як засіб задоволення особистих амбіцій керівника й тренера, як засіб реалізації програмно-нормативних вимог, що підтверджують статус суб'єкта спортивної діяльності та як засіб забезпечення потреб професійного футболу.

У п'ятому розділі **«Концепція раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності»** визначені основні принципи формування концепції системи багаторічної підготовки футболістів, представлені результати дослідження зі встановлення чинників, що визначають ефективність функціонування дитячо-юнацького й резервного футболу, обґрунтовані концептуальні положення раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності, визначені організаційно-методичні аспекти оптимізації тренувального процесу та змагальної

практики, а також педагогічні підходи на етапах багаторічного вдосконалення юних футболістів.

Аналіз чинної в Україні практики багаторічної підготовки футболістів свідчить про нагальну потребу її модернізації з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світового футболу. Для того, щоб даний процес протікав оптимально й приніс найбільш можливий ефект, у роботі визначені принципи, на які слід опиратися при виборі шляхів вирішення наявних проблем.

Опираючись на принцип системності, слід визнати, що система багаторічної підготовки футболістів є підсистемою системи більш високого рівня – системи національного футболу. Враховуючи це, удосконалення багаторічної підготовки футболістів необхідно погоджувати з потребами розвитку таких суміжних підсистем, як підсистема дитячо-юнацького футболу, підсистема резервного футболу й підсистема професійного футболу.

Системність у визначенні концептуального підґрунтя удосконалення багаторічної підготовки футболістів важливо поєднувати з використанням індивідуально-орієнтованого підходу, який, з погляду методології, дозволяє виявити специфіку побудови діяльності учасників процесу на підставі поваги до особистості й довіри до неї, визначити роль і місце суб'єктів у процесі підготовки й забезпечити розкриття й максимальне використання суб'єктивного досвіду.

Застосування принципу наступності покликане забезпечити подальше використання в контексті нових вимог теоретичних розробок вітчизняних і закордонних дослідників, а також накопичених прийомів, що довели свою ефективність на практиці.

Принцип адекватності ґрунтується на урахуванні характеру впливу на національну систему футболу комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед них такі: рівень популярності футболу в країні; зацікавленість суспільства у вихованні юних футболістів; демографічна ситуація в країні й регіонах; стан ресурсної бази футболу; наявність сталих традицій і підходів до організації багаторічної підготовки футболістів.

Принцип пріоритетності припускає виділення головних проблем, без першочергового вирішення яких не представляється можливим якісна зміна системи. До теперішнього часу в середовищі вітчизняних фахівців склалася думка про наявність низки таких проблем і заходи для їхнього розв'язання.

На підставі проведення експертного опитування (метод ранжирування) провідних тренерів України категорії «В» і «А» ліцензії УЄФА були визначені чинники, що впливають на ефективність функціонування системи багаторічної підготовки юних футболістів (рис. 5). Серед них, у порядку убудування їх значущості, де найменший ранг, що дорівнює 1, присуджувався найбільш значущому об'єкту експертизи, а найвищий ранг – найменш значущому:

1. Створення єдиної системи й методології підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності (7-й чинник).
2. Реорганізація системи дитячо-юнацьких змагань (8-й чинник).
3. Зміна режиму роботи й наповнюваності навчальних груп у суб'єктах дитячо-юнацького й резервного футболу (4-й чинник).

4. Розвиток системи підготовки й підвищення кваліфікації тренерських кадрів у напрямку дитячий футбол (10-й чинник) тощо.

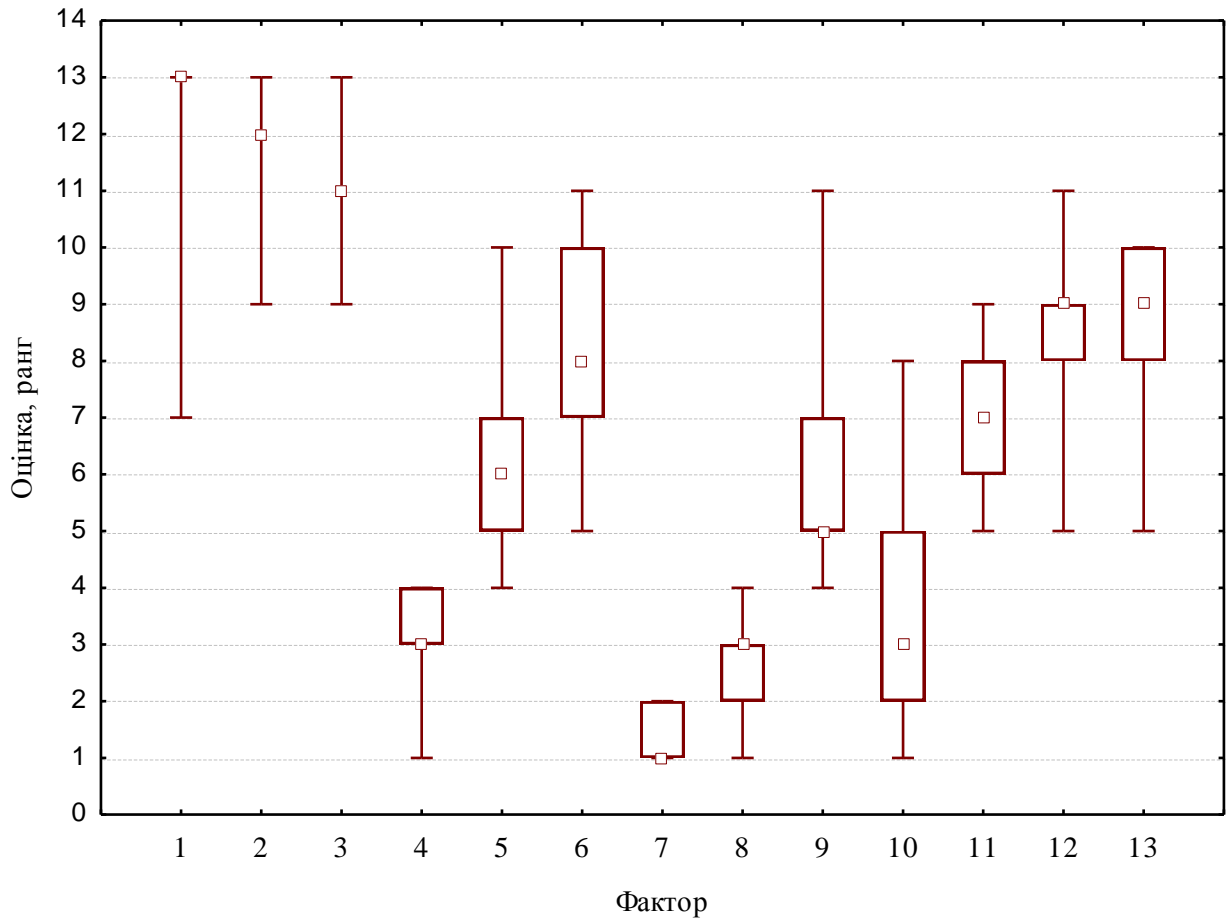

Рис. 5. Експертна оцінка (медіана, нижній і верхній кuartилі, розмах) факторів підвищення ефективності системи багаторічної підготовки юних футболістів (n=97): 1 – секції в дошкільних закладах; 2 – урок у школі; 3 – умови за місцем проживання; 4 – режим тренувальної діяльності; 5 – стимулювання тренера; 6 – регіональні центри; 7 – система підготовки; 8 – система змагань; 9 – «перехідний» період; 10 – тренерські кадри; 11 – наукове забезпечення; 12 – менеджмент; 13 – комплексне медичне обстеження; $\square$ – медіана; $\square$ – кuartилі 25 %–75 %; $\square$ – min-max значення

Запропонований підхід, а також аналіз науково-методичної літератури й закордонного досвіду дозволили сформулювати основні концептуальні положення, що складають систему знань про органічний взаємозв'язок багаторічного тренувального процесу із системою дитячо-юнацьких змагань, підґрунтя якої – ефективність тренувального процесу, особливо на початкових етапах підготовки юних футболістів, планомірний розвиток рухових якостей і набуття рухових навичок, а тільки потім успішність змагальної діяльності.

Показано, що формування довготермінової програми підготовки юних футболістів обумовлене якісним перетворенням трьох взаємозалежних елементів, що мають визначальне значення для розвитку дитячо-юнацького й резервного футболу: 1) системи підготовки (режим тренувальної діяльності, технологія

навчання); 2) системи змагань (режим і формат змагальної діяльності); 3) системи підготовки тренерів (зміст викладання).

Ефективність функціонування системи багаторічної підготовки юних футболістів полягає в реалізації наступних організаційно-методичних підходів:

1. Удосконалення системи дитячо-юнацьких змагань:

- участь в офіційних змаганнях з 12-ти років;
- організація гнучкої системи проведення змагань для дітей 7–11-ти років; змагальний сезон розділений на три частини, кожна з яких завершується турніром або фестивалем;
- поетапне впровадження у змагальну практику ігор 11 x 11 з 14-ти років;
- обов'язкова, не менше 50 % ігрового часу, змагальна практика для кожного гравця команди (до 15-ти років);
- пізня спеціалізація, діти грають на різних позиціях до 14-ти років;
- організація національних чемпіонатів серед команд 18-ти, 19-ти, 20-ти й 21-річного віку, а також всеукраїнських турнірів молодіжних збірних областей і регіональних центрів. Відповідно збільшення вікових меж навчання у спортивних школах і футбольних клубах до 19-ти років включно;
- установа оптимального режиму й формату змагальної практики для кожного віку; сувора регламентація матчів на тиждень і за спортивний сезон.

На етапі початкової підготовки змагальна практика не диференціюється – основні змагання, як правило, не виділяються. Змагання повинні носити підготовчий і контрольний характер. Вони покликані сприяти формуванню спортивних інтересів, створювати передумови для підвищення рівня мотивації досягнень. Змагання організують на засадах ігрових завдань, що використовуються як засоби не тільки спеціальної, але й загальної підготовки.

На етапах попередньої та спеціалізованої базової підготовки змагальна практика повинна бути орієнтована на:

- удосконалення технічних навичок і тактичних умінь;
- формування індивідуальних психічних настанов на суперництво;
- пошук оптимальних співвідношень параметрів змагальної практики;
- формування індивідуальних особливостей передзмагальної підготовки;
- уточнення ігрового амплуа.

На етапі підготовки до вищих досягнень змагальна практика повинна сприяти:

- удосконаленню знань, умінь і навичок, набутих на попередніх етапах;
- виявленню індивідуального потенціалу й уточненню на цій підставі загальної мети спортивної діяльності;
- вивченню особливостей змагальної діяльності (ЗД) суперників і способів протидії їм;
- розробці власних варіантів ЗД.

2. Розробка єдиної методики підготовки спортивного резерву, яка ґрунтується на наступних положеннях:

- залучення до занять дітей у віці 6–9-ти років;
- індивідуальний розвиток і підготовка креативного гравця;
- раціональне співвідношення фізичної, технічної (техніко-тактичної), тактико-технічної й тактичної підготовки з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей;
- поступовість і різнобічність підготовки, особливо в дитячому й підлітковому віці;
- сучасна технологія навчання на швидкості й в умовах активного протиборства, дефіциту часу й обмеженого простору із широким використанням ігор та ігрових завдань;
- активна змагальна практика, починаючи з юнацького віку;
- ретельна селекція;
- оптимальний режим тренувальної діяльності й наповнюваності навчальних груп за роками навчання.

3. Реформування системи підготовки, перепідготовки й ліцензування керівників клубів і тренерів. Першорядне значення мають особистісні й педагогічні якості тренера, підкріплені високим рівнем кваліфікації й професіоналізму, що ґрунтуються на розумінні ключових принципів підготовки спортивного резерву: довготермінова підготовка гравця, тренерська освіта і майбутнє гри у футбол при провідній ролі тренерської філософії, усвідомлення перспектив розвитку національного футболу.

Позначені підходи взаємно доповнюють один одного, створюючи певну цілісність; порушення або невиконання одного з пунктів не усуває наявне протиріччя між тренувальною та змагальною діяльністю. Тільки за умови нормального функціонування системи багаторічної підготовки можлива реалізація всього накопиченого десятиліттями наукового й міжнародного досвіду на практиці.

У шостому розділі **«Теоретичне обґрунтування моделі раціональної побудови багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності»** обґрунтовані вікові границі й тривалість етапів багаторічного процесу підготовки юних футболістів, розроблена теоретична модель раціональної побудови системи багаторічної підготовки, включаючи періодизацію річної підготовки й навчально-тренувальні програми за роками навчання, а також рекомендації з режиму тренувальної діяльності, наповнюваності груп, організації й проведення занять; визначена стратегія змагальної практики в багаторічній підготовці.

При побудові багаторічної підготовки юних футболістів, визначенні оптимальних вікових зон етапів спортивного вдосконалення одними із критеріїв є

оптимальний вік демонстрації перших значних спортивних успіхів, об'єктивні закономірності вікового розвитку й формування спортивної майстерності, адаптація різних функціональних систем до тренувальних і змагальних впливів, а також специфічні особливості футболу.

Установлено, що у футболі юнаки виходять на рівень спорту вищих досягнень у 19–21-річному віці після 10–12-ти років регулярних тренувань. В окремих випадках спостерігається зменшення або збільшення періоду підготовки, обумовленого індивідуальними особливостями становлення спортивної майстерності футболіста.

Багаторічна підготовка юних футболістів своєю структурою та змістом кожного з етапів повинна будуватися на підставі закономірностей і принципів становлення вищої спортивної майстерності, що дозволяють повною мірою реалізувати природні задатки спортсменів і забезпечити досягнення ними найвищих спортивних результатів в оптимальній для їхньої демонстрації віковій зоні.

На початковому етапі підготовки (6-9 років) необхідно привнести в тренувальний процес елементи «вулично-дворового» футболу, нівелювати значущість спортивного результату, створити умови для повноцінного засвоєння програм підготовки. Завдання на цьому етапі повинні бути спрямовані на зміцнення здоров'я, різнобічну фізичну підготовку, усунення недоліків у рівні фізичного розвитку, навчання техніці із широким застосуванням матеріалу різних видів спорту, рухливих ігор та ігрового методу в напрямку формування різнобічної бази загальних і спеціальних рухових навичок.

Етап попередньої базової підготовки відповідає передпубертатному періоду розвитку підлітка (10–13 років). Це період високої чутливості для розвитку координаційних здатностей і оволодіння «школою» техніко-тактичної майстерності. Принципово важливо знайти оптимальне співвідношення між техніко-тактичною й фізичною підготовкою. Техніко-тактичне вдосконалення повинне бути не тільки максимально різноманітним і таким, що не допускає формування жорстких рухових навичок, але й відповідати рівню розвитку різних рухових якостей. Не слід допускати форсування фізичної підготовки, насамперед силової, з метою опанування технічних прийомів із високою значущістю силового компонента. У змагальній діяльності результат важливий, але без домінуючої настанови: на передньому плані – задоволення від гри, якість індивідуальних і групових дій. Завдання другого етапу вирішується за допомогою комплексних задач. Комплексні задачі – один зі шаблів у нескінченних сходах удосконалення від простого до складного. Футболіст повинен навчитися техніки володіння м'ячем у різних взаємозалежних із грою діях.

Етап спеціалізованої базової підготовки (14–16 років) збігається з періодом значних змін в організмі дитини (пубертатний період), що неминуче буде

супроводжуватися стабілізацією спортивних результатів, погіршенням протікання адаптаційних процесів, зниженням працездатності, уповільненням відновних реакцій після тренувальних і змагальних навантажень, ламанням сталих навичок і вмінь, а також антагонізмом між швидкістю росту й розвитком серцево-судинної системи. Звідси індивідуалізація й контроль тренувальних впливів. Широко застосовувати різноманітні рухові завдання спеціально-підготовчого характеру, що забезпечують ефективне технічне вдосконалення. Змагальна практика не повинна супроводжуватися вузькою спеціалізацією й напруженою спеціальною підготовкою до конкретного матчу. Навчання командним тактичним діям, як і поділ на ігрові ампула (позиції), повинне починатися з 13–14-ти років і не раніше, тому що тільки до 14-ти років «дозріває» орієнтовна основа ігрової дії. І групові взаємодії дадуть результат, якщо створена гарна база індивідуальної техніко-тактичної майстерності. Завдання третього етапу – навчити гравця ефективно і якісно застосовувати технічні прийоми в екстремальних умовах, а головне, вирішувати тактичні завдання до прийому м'яча. Цієї форми організації навчання (виконання технічних прийомів в екстремальних умовах) потрібно дотримуватися на кожному занятті, лише видозмінюючи зміст.

Етап підготовки до вищих досягнень припадає на період життя спортсмена, коли в основному завершується формування всіх функціональних систем, що забезпечують високу працездатність і імунітет організму стосовно несприятливих чинників, що проявляються у процесі напруженого тренування. Тривалість даного етапу обумовлена не тільки загальними закономірностями спортивного тренування, але й індивідуальними особливостями розвитку дітей, тому що повне формування організму людини триває до 20–23 років. Закінчення етапу за можливості повинне збігатися з досягненням спортсменом нижньої границі вікової зони, оптимальної для досягнення найвищих результатів. Принципово важливим моментом є забезпечення умов, за яких період максимальної схильності футболістів до досягнення найвищих результатів (підготовлений ходом природного розвитку організму й функціональних перетворень у результаті багаторічного тренування) збігається з періодом найінтенсивніших і найскладніших у фізичному, тактико-технічному, психологічному відношенні тренувальних навантажень. За такого збігу перспективної молоді вдається досягти максимально можливих результатів, у протилежному разі вони виявляються значно нижчими.

Аналіз науково-методичної літератури, а також нормативних документів і навчальних програм, що прийняті у країнах з високим рівнем розвитку футболу дозволив розробити моделі річних програм за роками навчання з регламентацією режиму тренувальної та змагальної діяльності (табл. 1).

Режим тренувальної та змагальної діяльності юних футболістів

Етап	Вік, років	Кількість навчальних годин	Тривалість гри	Формат змагань
Початкової підготовки	6-7	2 рази по 1, 5 години на тиждень (156 годин за рік)	- турнір (не більше трьох) тривалість кожного до 2 тижнів; - 2х15/20 хв; - до 30 ігор за сезон.	- 4х4 (без або з воротарем); - поле: min 12х20 м; max 15х25 м (4х4); - ворота: min 2х1 м, max 3х2 м; - м'яч: № 3.
	8-9	3 рази по 1, 5 години на тиждень (234 години на рік)	- турнір (не більше трьох): в 8 років до 2 тижнів, в 9 років до 4 тижнів; - 2х20/25 хв; - до 30 ігор за сезон.	- 4х4, 5х5, 6х6, 7х7; - поле: min 12х20 м, max 15х25 м (4х4); min 20х30 м, max 25х35 м (5х5, 6х6); min 35 х 40 м, max 35 х 55 м (7 х 7); - ворота: 3х2 м (4х4); 4х2 м (5х5, 6х6); 5х2 м (7х7); - м'яч: № 3.
Попередньої базової підготовки	10	3 рази по 1, 5 години на тиждень (234 години на рік)	- турнір (не більше трьох): в 10 років до 4 тижнів, в 11 років до 6 тижнів; - 2х20/25 хв; - до 30 ігор за сезон.	- 4х4, 5х5, 6х6, 7х7; - поле: min 12х20 м, max 15х25 м (4х4); min 20х30 м, max 25х35 м (5х5, 6х6); min 35 х 40 м, max 35 х 55 м (7 х 7); - ворота: 3х2 м (4х4); 4х2 м (5х5, 6х6); 5х2 м (7х7); - м'яч: № 3-4.
	11	4 рази по 1, 5 години на тиждень (312 годин на рік)		
	12	4 рази по 1, 5 години на тиждень (312 годин на рік)	- 2х25/30 хв; - до 30 ігор за сезон, одна гра на тиждень.	- 7х7, 8х8, 9х9; - поле: min 35х40 м, max 35х55 м (7х7); min 45х60, max 50х70 м (8х8, 9х9); - ворота: 5 х 2 м; - м'яч: № 4.
13	4 рази по 2 години на тиждень (416 годин на рік)			
Спеціалізованої базової підготовки	14-15	4 рази по 2 години на тиждень (416 годин на рік)	- 2х30/35 хв; - до 30 ігор за сезон, одна гра на тиждень.	- 11х11; - поле: min 64х100 м, max 75х110 м; - ворота: 7.32х2.44 м; - м'яч: № 4-5.
	16	5 разів по 2 години на тиждень (520 годин на рік)	- 2х35/40 хв; - до 30 ігор за сезон, одна гра на тиждень.	- м'яч: № 5.
Підготовки до вищих досягнень	17-18	7 разів по 2 години на тиждень – два дні дворазові (728 годин на рік)	- 2х45 хв; - до 42 ігор за сезон, одна гра на тиждень.	
	19	8 разів по 2 години на тиждень – три дні дворазові (832 години на рік)	- 2х45 хв; - до 42 ігор за сезон, одна гра на тиждень.	

До 12-ти років відсутня періодизація річної підготовки футболістів, яка орієнтована на досягнення спортивних результатів. Акцент і співвідношення тренувальних засобів різної спрямованості протягом року змінюються відповідно до закономірностей становлення майстерності у процесі багаторічної підготовки, а не у зв'язку з необхідністю підготовки до конкретних змагань. На початковому етапі підготовки діти беруть участь у нетривалих турнірах або фестивалях, які носять розважальний характер.

У першій половині етапу попередньої базової підготовки передбачений виступ у декількох представницьких турнірах, до яких можуть плануватися 10–15-денні тренувальні структури (звичайно два мікроцикли) спеціальної спрямованості, що надають річній підготовці елементів періодизації. У другій половині етапу попередньої базової підготовки, у зв'язку з початком регулярної змагальної діяльності (12 років), слід усіляко заохочувати прагнення юних футболістів до змагань при виконанні як тренувальних програм, так і при участі в різних змаганнях.

Принципово важливим моментом побудови підготовки на цьому етапі є відсутність річної періодизації, націленої на досягнення високих результатів у змаганнях вікової групи. Усі змагання повинні природно вписуватися в тренувальний процес.

Тренувальний процес на етапі спеціалізованої базової підготовки здійснюється в умовах, коли вже досить чітко визначена схильність футболістів до спортивних досягнень. Підготовка певною мірою припускає спеціалізований характер і вже пов'язана з основною змагальною діяльністю. Це спричиняє й відповідну періодизацію річної підготовки з особливостями двоциклового планування у зв'язку з участю в змаганнях за системою «весна-осінь» або «осінь-весна», де чітко виражені два макроцикли (особливо перший «зимово-весняний») із тривалим підготовчим періодом (за рахунок його загальнопідготовчого етапу) базової й спеціальної підготовки. Загальна структура річної підготовки на цьому етапі багаторічного вдосконалення вже відповідає тій, що буде використовуватися надалі на етапі підготовки до вищих досягнень, з тією лише різницею, що в кожному черговому макроциклі тривалість загальнопідготовчого етапу підготовчого періоду буде мати тенденцію до скорочення.

У сьомому розділі **«Технологія підготовки на етапах багаторічного вдосконалення футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності»** обґрунтована технологія реалізації теоретичної моделі раціональної побудови системи багаторічної підготовки юних футболістів у сучасних умовах, що включає поетапну систему навчання техніко-тактичним (тактико-технічним) діям, здоров'язберігальну методику фізичної підготовки, індивідуально-диференційований підхід до навчально-тренувального процесу, методику

інтегральної оцінки індивідуальної спортивної майстерності та критерії оцінки ефективності діяльності тренера.

Аналіз дитячо-юнацького й резервного футболу в Україні показав, що правильні в цілому схеми й відповідні до нинішнього рівня наших теоретико-методичних уявлень, знань, умінь, навичок і методів керування окремими сторонами спортивного вдосконалення ще не склалися в закінчену організаційно-методичну систему керування процесом багаторічної підготовки. Обумовлене це тією обставиною, що тренер повинен успішно керувати, але не процесом спортивного тренування, а процесом тренування спортсмена.

Виходячи із цього, були переглянуті технології підготовки юних футболістів. Зокрема:

- розроблена поетапна система навчання техніко-тактичним діям, де технічна й тактична підготовка розглядалася не окремо, а у взаємозв'язку. Система навчання ґрунтувалася на функціональності й ситуаційності, із широким використанням ігрового методу, на виконанні рухових завдань, максимально наближених до умов реального (швидкісного) футболу;

- представлена здоров'язберігаюча методика фізичної підготовки, яка ґрунтується на тому, що в навчально-тренувальній програмі не повинно бути малих, середніх, значних навантажень, тому що заняття проводяться не із кваліфікованими спортсменами, а з дітьми, яких треба вчити грати. Важливий принцип роботи з юними футболістами: кожний усе робить на оптимальному режимі індивідуальних можливостей, на грані високих, але переборних труднощів. Для цього тренер проектує ситуації із гри, де рухові завдання виконуються в русі й на швидкості;

- обґрунтований перехід від уніфікованого методичного підходу до індивідуально-диференційованої системи побудови навчально-тренувального процесу, підґрунтям якого стало урахування особливостей біологічного віку, варіанту розвитку, рівня фізичного розвитку, психо-функціонального стану, фізичних можливостей спортсмена й здатності до виконання дедалі зростаючих тренувальних і змагальних навантажень. Орієнтація на хронологічний вік тих, хто займається, не виправдовує себе, тому що темпи дозрівання юних футболістів різні. Ступінь біологічного розвитку й інтенсивності росту організму спортсмена повинні враховуватися при організації підгруп на спортивних заняттях, при дозуванні тренувальних впливів;

- обґрунтована методика інтегральної оцінки індивідуальних рухових можливостей юних футболістів. Її підґрунтям є принцип переведення дитини в старшу вікову групу на підставі комплексної оцінки виконання тренувальної програми за період навчання за показниками, що характеризують, насамперед, рівень розвитку техніко-тактичної (тактико-технічної) майстерності гравця. Усі інші показники виконання контрольних нормативів з фізичної та технічної підготовленості повинні

враховуватися тільки у вигляді інформації для роздумів, беручи до уваги відмінності у варіантах розвитку дітей. Такий підхід дозволить у процесі багаторічного вдосконалення оцінювати перспективність спортсменів, їх потенційні можливості й тим самим ефективно керувати тренувальним процесом, якісно формувати ігрові лінії і склад команди;

— визначені критерії оцінки діяльності дитячого тренера, які зводяться до комплексної характеристики за наступними напрямками: професійна майстерність і особистісні якості; характеристика рівня підготовленості й майстерності учнів; організація навчально-тренувального заняття й способи діяльності; ефективність проведеного заняття.

У восьмому розділі **«Аналіз і узагальнення результатів дослідження»** проведено узагальнення наукових даних і теоретичного аналізу, що дозволили розв'язати важливу наукову проблему – сформуванню цілісної системи знань про раціональну побудову системи підготовки кваліфікованої молоді для професійного футболу й розкрити шляхи її реалізації.

Результати досліджень підтвердили дані про те, що ефективність підготовки дітей на початкових етапах навчання ґрунтується не на форсуванні тренувального процесу, ранній спеціалізації, досягненні високих результатів у дитячо-юнацьких змаганнях які, як наслідок, призводять до передчасного «зношення» юного спортсмена (Бати Могу Дейоу, 2005; В. Платонов, І. Большакова, 2013), а на реалізації потенціалу й природних задатків дитини, і виході на рівень вищих досягнень у нижній границі оптимальної для конкретного виду спорту вікової зони (В. Бальсевич, 2009; В. Платонов, 2004, 2013), що викликало необхідність у даному дослідженні.

Показано, що наявність великого обсягу розрізнених даних стосовно дитячо-юнацького й резервного спорту, відсутність адекватної методології їх осмислення, а також існуючі хибні критерії оцінки тренувального процесу не дозволяють розв'язати питання раціональної побудови багаторічної підготовки футболістів. Якісне керування тренувальним процесом можливе в органічній взаємодії систем підготовки й проведення змагань із віковими можливостями юних спортсменів. Формування перспективної молоді шляхом залучення найбільш обдарованих юнаків зі спортивних шкіл і академій до спорту вищих досягнень із наступною максимальною реалізацією індивідуальних можливостей може бути здійснене при взаємодії дитячо-юнацького, резервного й професійного спорту (В. Платонов, 2004; Ю. Курамшин, 2006; В. Нікітушкін, 2010).

Отримані у процесі досліджень дані доповнили й підтвердили те, що система змагань у багаторічній підготовці футболістів повинна перебувати в органічному зв'язку з метою, завданнями й змістом тренувального процесу на різних етапах багаторічної підготовки (В. Платонов, 1997, 2004, 2013).

Результати досліджень стали підґрунтям для формулювання основних базових положень про взаємозв'язок дитячо-юнацького, резервного й професійного футболу в єдиній системі багаторічної підготовки; побудови національних систем багаторічної підготовки футболістів у зарубіжних країнах; виділення чинників, що заважають ефективному функціонуванню багаторічного процесу підготовки футболістів до вищих досягнень у рамках чинної системи; формування наукових знань про побудову раціональної системи багаторічної підготовки футболістів на підставі якісного перетворення системи підготовки (режим тренувальної діяльності, технологія навчання), системи змагань (режим і формат змагальної діяльності) і системи підготовки тренерів (зміст викладання). Технологія довготривалої програми підготовки юних футболістів є функціональною й доступною, підґрунтя якої – розширення стадії базової підготовки із устанавленням оптимальних вікових зон етапів багаторічної підготовки; устанавлення оптимального режиму роботи й наповнюваності навчальних груп у спортивних школах за роками навчання; впровадження поетапної системи техніко-тактичної підготовки; впровадження здоров'язберігаючої методики фізичної підготовки; перехід від уніфікованого методичного підходу до індивідуально-диференційованої системі побудови навчально-тренувального процесу; впровадження методики інтегральної оцінки індивідуальних рухових можливостей юних футболістів; встановлення об'єктивних критеріїв оцінки ефективності діяльності дитячого тренера; впровадження раціональної системи дитячо-юнацьких змагань; впровадження єдиної програми підготовки й підвищення кваліфікації тренерів, що забезпечує застосування сучасних технологій навчання, реорганізацію системи дитячих змагань і, особливо, перегляд стратегії підготовки й відповідно позицій у системі взаємин «тренер-учень», а також критеріїв оцінки ефективності роботи дитячого тренера.

Практична реалізація сформульованих положень дозволить тренерам і спортсменам раціонально й ефективно побудувати багаторічний процес, спрямований на підготовку кваліфікованого спортивного резерву для професійного футболу.

Таким чином, під час досліджень було отримано три групи даних: ті, що підтверджують, доповнюють і абсолютно нові, які склали цілісну систему наукових знань про раціональну побудову системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літературних джерел і узагальнення практичного досвіду підготовки спортсменів у командних спортивних іграх, і зокрема у футболі, свідчать про наявність великого масиву наукових знань стосовно різних аспектів процесу багаторічного вдосконалення гравців. Однак ці дані носять розрізнений характер, не

об'єднані в цілісну систему, що ускладнює їхню реалізацію у процесі багаторічного вдосконалення спортсменів. У дослідженнях не враховується повною мірою, що підготовка кваліфікованих футболістів – тривалий, багатоетапний процес, зміст якого повинен підлягати створенню умов для повної реалізації природних задатків та індивідуальних можливостей юних спортсменів з урахуванням вимог сучасного швидкісного футболу.

2. Дослідження стану справ у світовому футболі свідчать про те, що в країнах, які посідають лідерські позиції, функціонують налагоджені організаційно-управлінські системи підготовки й відбору спортсменів у процесі багаторічного вдосконалення. У цілому у всіх розглянутих країнах використовуються схожі системи, що мають свою специфіку, яка впливає з національних традицій, економічних і матеріально-технічних умов. Відмінності в підготовці футболістів різних країн обумовлені різною роллю й ступенем участі в ній державних, суспільних і приватних структур.

3. Для створення умов щодо поступового розвитку різнобічних якостей юних гравців, згідно світового досвіду, необхідно, по-перше, відмовитися від участі в офіційних змаганнях до 12-ти років для переважного акценту на якість і ефективність тренувального процесу, спрямованого на індивідуальний розвиток і підготовку креативного гравця; по-друге, проводити навчально-тренувальні заняття в ігровій формі на високому емоційному тлі з обов'язковим урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей. Саме застосування ігрового методу є ключовим моментом для ефективного навчання, у процесі якого розбудовуються індивідуальні можливості, формується ігровий інтелект, закладається підґрунтя техніко-тактичної майстерності дитини, які надалі будуть визначати потенціал гравця на професійному рівні.

4. Чинна в Україні практика, нормативно-правові положення й зміст навчальної програми з футболу породжують протиріччя між задекларованою метою підготовки кваліфікованого спортивного резерву й вимогами до її досягнення. Воно проявляється, по-перше, у тому, що діяльність суб'єктів дитячо-юнацького й резервного спорту спрямована не на завдання, що стоять перед різними етапами навчання, а на виконання вимог зі спортивної підготовки, починаючи з етапу початкової підготовки, по-друге, у тому, що наявна система багаторічної підготовки орієнтована на змагання вікових груп, починаючи з дитячого віку, що провокує раннє зростання спортивних досягнень, не вирішує освітніх завдань і порушує принципи й закономірності, що є підґрунтям раціональної побудови системи багаторічного вдосконалення, по-третє, у тому, що виконання напруженого режиму навчально-тренувальної роботи пов'язане з експлуатацією й виснаженням зростаючого дитячого організму задовго до досягнення нижньої границі оптимальної вікової зони демонстрації перших значних успіхів.

5. Низька ефективність функціонування дитячо-юнацького й резервного футболу в Україні обумовлена наступними чинниками:

- превалюванням групової форми навчання, що ґрунтується на календарно-середньогруповій оцінці, а не на урахуванні індивідуальних можливостей і розвитку задатків і рухових здатностей спортсмена, які найбільше відповідають вимогам

сучасного швидкісного футболу;

- використанням застарілої системи навчання через вправи, у яких споконвічно відсутні ігрові завдання з акцентуванням уваги на сприйнятті й оцінці ситуацій, а вміння, що сформувалися, закріплюються в простих ситуаціях, які не потребують їхнього розв'язання;

- відбором дітей за фізичними параметрами і руховими якостями, форсуванням підготовки й застосуванням прогресуючих тренувальних впливів, які обумовлені досягненням поточного спортивного результату;

- відсутністю збалансованої системи переходу юнаків у дорослий футбол і, як наслідок, втратою великої кількості перспективної молоді;

- відсутністю системи цілеспрямованої підготовки тренерських кадрів для дитячо-юнацького футболу за фахом дитячий тренер, а також об'єктивних критеріїв оцінки професійної діяльності тренерів.

6. Ключовими принципами концепції раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності згідно аналізу передового закордонного й вітчизняного досвіду є:

- системність – система багаторічної підготовки футболістів – розглядається як підсистема системи більш високого рівня – системи національного футболу. Звідси, удосконалення багаторічної підготовки футболістів необхідно погоджувати з потребами розвитку таких суміжних підсистем, як підсистема дитячо-юнацького футболу, підсистема резервного футболу й підсистема професійного футболу;

- індивідуально-орієнтований підхід – діяльність учасників процесу багаторічної підготовки будується на підставі поваги до особистості й довіри до неї, визначенні ролі й місця суб'єктів у процесі підготовки і забезпечує розкриття й максимальне використання суб'єктного досвіду;

- наступність – забезпечує подальше використання в контексті нових вимог теоретичних розробок вітчизняних і закордонних дослідників, а також накопичених прийомів, що довели свою ефективність на практиці;

- адекватність – урахує характер впливу на національну систему футболу комплексу таких зовнішніх і внутрішніх чинників, як рівень популярності футболу в країні, зацікавленість суспільства у вихованні юних футболістів, демографічна ситуація в країні й регіонах, стан ресурсної бази футболу, наявність сталих традицій і підходів до організації багаторічної підготовки футболістів;

- пріоритетність – виділення головних проблем, без першочергового вирішення яких не представляється можливим якісна зміна системи багаторічної підготовки юних футболістів.

7. Формування довготривалої програми підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності обумовлене якісним перетворенням трьох взаємозалежних елементів, що мають визначальне значення для розвитку дитячо-юнацького й резервного футболу: 1) системи підготовки; 2) системи змагань; 3) системи підготовки тренерів.

Якісне перетворення кожного з названих елементів варто здійснювати, використовуючи відповідні організаційно-методичні підходи:

– для системи підготовки: формування єдиної системи, програми й методики багаторічної підготовки; розширення стадії базової підготовки із установленням оптимальних вікових зон етапів спортивного вдосконалення й режиму навчально-тренувальної роботи для кожного віку;

– для системи змагань: участь в офіційних змаганнях з 12-ти років; організація гнучкої системи проведення змагань для дітей 7- 11-ти років; поетапне введення у змагальну практику ігор 11 x 11 з 14-ти років; обов'язкова, не менше 50 % ігрового часу, змагальна практика для кожного гравця команди (до 15-ти років); пізня спеціалізація, діти грають на різних позиціях до 14-ти років; організація національних чемпіонатів серед команд 18-ти, 19-ти, 20-ти й 21-річного віку; установлення оптимального режиму й формату змагальної практики для кожного віку;

– для системи підготовки тренерів: впровадження єдиної програми підготовки тренерських кадрів для сфери дитячо-юнацького й резервного футболу, а також об'єктивних критеріїв оцінки ефективності роботи дитячого тренера.

8. Представлена в роботі авторська технологія підготовки на етапах багаторічного вдосконалення футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності включає:

- поетапну систему техніко-тактичної (тактико-технічної) підготовки юних футболістів, що ґрунтується не на скороченні навчального часу на техніко-тактичне навчання, а на істотному зменшенні різноманітності технічних прийомів що вивчаються і виключенні із тренувального процесу техніко-тактичних дій, які не придатні для сучасного швидкісного футболу;

- здоров'язберігаючу методику фізичної підготовки, що базується на широкому використанні ігрового методу, проектуванні ситуацій з реальної гри, виконанні тренувальної роботи в оптимальному режимі рухової діяльності, на межі високих, але переборних труднощів, що відповідає індивідуальним можливостям кожного спортсмена;

- перехід від уніфікованого методичного підходу до індивідуально-диференційованої системи побудови навчально-тренувального процесу на підставі урахування особливостей біологічного віку, варіанту розвитку, рівня фізичного розвитку, психо-функціонального стану й здатності до виконання зростаючих тренувальних і змагальних навантажень;

- методику інтегральної оцінки індивідуальних рухових можливостей юних футболістів. При переводі дитини в старшу вікову групу оцінка проводиться за показниками, що характеризують, насамперед, рівень розвитку техніко-тактичної (тактико-технічної) майстерності гравця. Усі інші показники виконання контрольних нормативів за фізичною і технічною підготовленістю повинні враховуватися тільки у вигляді інформації для роздумів, беручи до уваги відмінності у варіантах розвитку дітей;

- критерії оцінки ефективності діяльності дитячого тренера, які зводяться до характеристики професійної майстерності й особистісних якостей, рівня підготовленості й майстерності учнів, організації навчально-тренувального заняття й способів діяльності; якості й ефективності проведеного заняття.

9. Практична реалізація сформульованої цілісної системи знань про раціональну побудову системи підготовки кваліфікованої молоді для професійного футболу й технології її реалізації дозволить переорієнтувати багаторічний процес удосконалення із пріоритетного досягнення спортивних результатів на забезпечення високого рівня спортивної майстерності, привести її у відповідність із інтересами розвитку національного футболу й наблизити до стандартів розвитку дитячо-юнацького футболу у світі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Николаенко В. В. Рациональная система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства / В. В. Николаенко. – К. : Саммит-книга, 2014. – 336 с.

Роботи, в яких відображені основні наукові результати дисертації

1. Ніколаєнко В. В. Аналіз рухової діяльності юних футболістів / В. В. Ніколаєнко, В. М. Дараган // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 3. – С. 15–16. *Особистий внесок автора полягає в узагальненні наукових даних, розробці проблеми та інтерпретації результатів дослідження.*

2. Ніколаєнко В. В. Стан підготовки футбольного резерву в Україні / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 2. – С. 32–36. *Особистим внеском автора є формування проблеми, проведення досліджень та узагальнення результатів дослідження.*

3. Ніколаєнко В. В. Штучне поле – фактор підвищеного травматизму у футболі / В. В. Ніколаєнко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 3. – С. 94–99.

4. Ніколаєнко В. В. Аналіз ігрової діяльності футболістів в провідних командах Європи / В. В. Ніколаєнко, Б. А. Балан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 10. – С. 45–49. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистий внесок автора полягає у визначенні проблеми, інтерпретації результатів та їх узагальненні.*

5. Ніколаєнко В. В. Особливості розвитку футболу на сучасному етапі / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 17–20. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистий внесок автора полягає в узагальненні результатів досліджень та інтерпретації кількісних даних.*

6. Ніколаєнко В. В. Віковий аспект формування дитячо-юнацьких команд з футболу: реальність та перспективи / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб.наук.пр. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. – Вип. 16. – С. 147–153. *Особистим внеском автора є формування мети та завдань, проведення досліджень, узагальнення матеріалу та формулювання висновків.*

7. Николаенко В. В. Опыт подготовки футбольного резерва в странах Западной Европы / В. В. Николаенко // Ученые записки : сб. рец. науч. тр. – Минск : БГУФКУ, 2013. – Вып. 16. – С. 170–178. (Стаття у науковому періодичному виданні республіки Білорусь).

8. Николаенко В. В. Практичні аспекти вдосконалення тренувальної діяльності та системи проведення змагань на етапі підготовки до вищих досягнень у футболі / В. В. Ніколаєнко, Б. А. Балан // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 2. – С. 23–27. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистий внесок автора полягає в узагальненні наукових даних, розробці проблеми та інтерпретації результатів дослідження.*

9. Николаенко В. В. Системний підхід до розробки проблеми оптимізації багаторічної підготовки футболістів / В. В. Ніколаєнко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 1. – С. 16–20. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus).

10. Николаенко В. В. Шляхи вдосконалення організації змагань у дитячо-юнацькому футболі / В. В. Ніколаєнко // Молодіжний науковий вісник (Фізичне виховання і спорт). – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 12. – С. 76–85.

11. Николаенко В. В. Здоровьесберегающая направленность физической подготовки юных футболистов / В. В. Николаенко // Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 9 (50) 14. – С. 98–106.

12. Николаенко В. В. Индивидуально-дифференцированный подход к тренировочному процессу на этапах многолетней подготовки футболистов / В. В. Николаенко // Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 5 (48) 14. – С. 98–107.

13. Николаенко В. В. Концептуальные подходы к разрешению противоречия между тренировочной и соревновательной деятельностью в детско-юношеском футболе / В. В. Николаенко // Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 4 (47) 14. – С. 104–116.

14. Ніколаєнко В. В. Моніторинг складу професійних та дитячо-юнацьких команд за віком як інструмент аналізу та оцінки ефективності процесу багаторічної підготовки футболістів / В. В. Ніколаєнко, Б. А. Балан // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2014. – № 2. – С. 27–34. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистим внеском автора є постановка проблеми, інтерпретація результатів дослідження, формулювання висновків.*

15. Ніколаєнко В. В. Організаційно-методичні підходи до побудови навчально-тренувального процесу на етапі початкової підготовки футболістів : порівняльний аналіз / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. – № 1 (25). – С. 76–80. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистим внеском автора є виявлення проблеми, здійснення, аналіз та узагальнення отриманих даних.*

16. Ніколаєнко В. В. Організаційно-методичні підходи до побудови навчально-тренувального процесу з футболістами 11–18 річного віку : порівняльний аналіз / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. – № 2 (26). – С. 79–84. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистий внесок автора полягає в обтрунтуванні актуальності проблеми, пошуку шляхів її вирішення, формулюванні основних ідей.*

17. Ніколаєнко В. В. Педагогічна технологія управління багаторічним процесом формування техніко-тактичної майстерності футболістів / В. В. Ніколаєнко // Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 6 (49) 14. – С. 98–112.

18. Николаенко В. В. Построение многолетней подготовки в современном футболе / В. В. Николаенко // Наука в олимпийском спорте. – 2014. – № 1. – С. 12–16. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's periodicals Directory, російська електронна бібліотека (РІНЦ)).

19. Ніколаєнко В. В. Проблеми індивідуалізації спортивного тренування юних футболістів / В. В. Ніколаєнко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2014. – Вип. 17. – С. 516–522.

20. Николаенко В. В. Система детско-юношеских соревнований в футболе : реальность и перспективы / В. В. Николаенко // Наука и спорт : современные тенденции, Казань. – 2014. – № 2 (Том 3). – С. 55–63. (Стаття у науковому періодичному виданні республіки Татарстан).

21. Ніколаєнко В. В. Технологія підвищення тактико-технічної майстерності на етапах багаторічної підготовки футболістів / В. В. Ніколаєнко // Молодіжний науковий вісник (Фізичне виховання і спорт). – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. – Вип. 13. – С. 59–63.

22. Ніколаєнко В. В. Тренерський підхід до підготовки юних футболістів / В. В. Ніколаєнко, В. І. Воронова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2014. – №1. – С. 8–15. (Видання, яке включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus). *Особистий внесок автора полягає у визначенні проблеми, зборі інформації та її аналізі, узагальненні матеріалу.*

23. Николаенко В. В. Тренировочный процесс в системе многолетней подготовки юных футболистов: сравнительный анализ / В. В. Николаенко // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт): зб. наук. пр. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 3 (46) 14. – С. 51–58.

24. Ніколаєнко В. В. Управління підготовкою юних футболістів на основі індивідуальних особливостей розвитку дитячого організму / В. В. Ніколаєнко // Слобожанський науковий спортивний вісник : [наук. – теорет. журн.]. – Харків : ХДАФК, 2014. – № 2 (40). – С. 104–110. (Видання включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus).

Опубліковані роботи апробаційного характеру

1. Lisenchuk G. A. Aktualne trendy i wymagania fizjologiczne do gry w piłkę nożną / G. A. Lisenchuk, B. Przybylski, V. V. Nikolaenko // Sport Wyczynowy. – 1998. – N 5–6. – S. 401–402. *Особистий внесок автора полягає у виявленні проблеми, що досліджується, систематизації наукових даних та їх представленні.*

2. Николаенко В. В. Основные направления развития футбола в Украине / В. В. Николаенко, Г. А. Лисенчук, Ю. В. Крюков // Междунар. науч. конгр. «Современный олимпийский спорт» [сб. тезисов]. – К., 1997. – С. 78. *Особистим внеском автора є аналіз та теоретичне узагальнення матеріалу, написання основної частини роботи.*

3. Ніколаєнко В. В. Перспективи та проблеми підготовки юних футболістів / В. В. Ніколаєнко, О. В. Байрачний // XIV Междунар. науч. конгр. «Олимпийский спорт и спорт для всех» [сб. тезисов]. – К. : Олимп. лит., 2010. – С. 78. *Особистий внесок автора полягає в узагальненні наукових даних, розробці проблеми та інтерпретації результатів дослідження.*

4. Ніколаєнко В. В. Причини травматизму у футболі / В. В. Ніколаєнко // XIV Междунар. науч. конгр. «Олимпийский спорт и спорт для всех» [сб. тезисов]. – К. : Олимп. лит., 2010. – С. 152.

5. Николаенко В. В. Многолетняя подготовка юных футболистов: тренерский поход / В. В. Николаенко, В. И. Воронова // Проблемы теории и методики физической культуры, валеологии и безопасности жизнедеятельности : материалы V Междунар. науч.-практич. конф. / [ред. колл. В. С. Лихачева (отв. ред.)]. – Воронеж : НАУКА- ЮНИПРЕСС, 2013. – С.131–144. *Особистим внеском автора є аналіз та теоретичне узагальнення матеріалу, написання основної частини роботи.*

6. Николаенко В. В. Организационно-управленческий подход к формированию системы подготовки футбольного резерва в странах Западной Европы / В. В. Николаенко, Ю. П. Мичуда // Наследие крупных спортивных событий как фактор социально-культурного и экономического развития региона : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (28–29 ноября 2013). – Казань : Поволжская ГАФКСиТ, 2013. – С. 71–73. *Особистим внеском автора є аналіз та теоретичне узагальнення матеріалу, формулювання висновків.*

7. Николаенко В. В. Совершенствование соревновательной деятельности футболистов на этапе спортивного совершенствования и подготовки к высшим достижениям / В. В. Николаенко // Наследие крупных спортивных событий как фактор социально-культурного и экономического развития региона : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (28–29 ноября 2013). – Казань : Поволжская ГАФКСиТ, 2013. – С. 373–375.

8. Николаенко В. В. Организация подготовки футбольного резерву у Німеччині / В. В. Ніколаєнко // Стратегічне управління розвитком галузі «Фізична культура і спорт» / Матеріали II регіон. наук.-практ. інтернет-конф. за міжнар. участю (14 грудня 2013). – Харків: ХДАФК, 2014. – С.94-96.

Опубліковані роботи, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Футбол : навч. програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності / В. В. Ніколаєнко, Г. А Лисенчук, М. П. Повисший [та ін.]. – К. : Республ. наук.-метод. кабінет Міністерства України у справах молоді і спорту, 1995. – 117 с. *Особистим внеском автора є розділ 1. «Загальна характеристика спортивної підготовки» (С. 3-22); розділ 3. «Організація навчально-тренувального процесу» (С.28-30); розділ 4. «Групи початкової підготовки» (С. 31-47).*

2. Футбол : навч. програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності / за ред. Ніколаєнка В. В., Авраменка В. Г., Гончаренка В. І. [та ін.]. – К. : Наук.-метод. комітет ФФУ, 2003. – 106 с. *Особистим внеском автора є розділ 1. «Загальна характеристика спортивної*

підготовки» (С. 4-29); розділ 3. «Організація навчально-тренувального процесу» (С. 30-34); розділ 5. «Навчально-тренувальні групи» (С. 51-68).

3. Дулібський А. В. Спортивний відбір у футболі / А. В. Дулібський, А. Г. Ященко, В. В. Ніколаєнко. – К. : ФФУ, 2003. – 136 с. *Особистим внеском автора є розділ 1. «Відбір і орієнтація юних футболістів на етапі початкової підготовки» (С. 45-74).*

4. Бойченко Б. Ф. Подготовка юных спортсменов: учеб.-метод. пособие / Б. Ф. Бойченко, В. Л. Ищенко, В. В. Залойло, В. В. Николаенко. – К. : НУФВСУ, 2005. – 145 с. *Особистим внеском автора є розділ 2. «Фізична підготовка» (С. 17-25).*

5. Зусін В. Я. Футбольна етика та етикет: учб. посібник / В. Я. Зусін, В. В. Ніколаєнко. – Маріуполь: Рената, 2011. 276 с. Рекомендовано МОН України, лист № 1/11-10362 від 08.11.2011 року. *Особистим внеском автора є розділ 2. «Футбольний етикет» (С. 33-45); розділ 3. «Кодекс спортивної етики» (С. 46-67); розділ 8 «Етика спілкування арбітра» (С. 231-239).*

АНОТАЦІЇ

Ніколаєнко В.В. Система багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2014.

Робота присвячена теоретико-методичному обґрунтуванню раціональної побудови системи багаторічної підготовки футболістів до досягнення вищої спортивної майстерності. В дисертації визначені загальні підходи і акценти у багаторічної підготовки юних талантів в країнах з високим рівнем розвитку футболу, в національних програмах і виборі критеріїв оцінки діяльності тренера.

Нормативно-правові положення, що діють в Україні, і зміст навчальної програми з футболу вказують на протиріччя між задекларованою метою підготовки кваліфікованого спортивного резерву і вимогами до її досягнення.

У дисертації показано, що раціональна побудова системи багаторічної підготовки футболістів обумовлена якісним перетворенням трьох взаємозв'язаних елементів, що мають визначальне значення для розвитку дитячо-юнацького і резервного футболу: 1) системи підготовки; 2) системи змагань; 3) системи підготовки тренерів.

Ключові слова: футбол, дитячо-юнацький футбол, резервний футбол, професійний футбол, система багаторічної підготовки футболістів, навчально-тренувальний процес, змагальна діяльність, модель побудови багаторічної підготовки футболістів.

Николаенко В.В. Система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. – Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, Киев, 2014.

Работа посвящена теоретико-методическому обоснованию рационального построения системы многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства.

В диссертации определены общие подходы и акценты в многолетней подготовке юных талантов в странах с высоким уровнем развития футбола, в национальных программах и выборе критериев оценки деятельности тренера. Показано, что в странах с высоким уровнем развития футбола функционируют отлаженные организационно-управленческие системы подготовки и отбора спортсменов, которые имеют свою специфику, вытекающую из национальных традиций, экономических и материально-технических условий. Различия в подготовке футболистов разных стран обусловлены разной ролью и степенью участия в ней государственных, общественных и частных структур. Процесс кадрового обеспечения в прогрессивном футбольном сообществе, как на уровне футбольных клубов, так и на уровне руководящих органов футбола разворачивается под влиянием тенденции, основанной на длительной кропотливой работе футбольных специалистов по поиску талантов и постепенному доведению их до уровня высокого спортивного мастерства. Разработанные национальные программы многолетнего совершенствования футболистов определяют стратегию подготовки, направленность тренировочной и соревновательной деятельности по годам обучения. Комплекс основных критериев оценки работы тренера с командами до 15-ти лет сводится к педагогическим способностям, умению подготовить футболиста, умению тренировать.

Действующие в Украине нормативно-правовые положения и содержание учебной программы по футболу указывают на противоречия между декларируемой целью подготовки квалифицированного спортивного резерва и требованиями к ее достижению. Установлено, что эффективность функционирования детско-юношеского и резервного футбола ограничена следующими факторами: ориентированием системы многолетней подготовки не на решение образовательных задач, а на соревнования возрастных групп начиная с детского возраста, что провоцирует ранний рост спортивных достижений связанных с эксплуатацией и истощением растущего детского организма, задолго до достижения нижней границы оптимальной возрастной зоны демонстрации первых больших успехов; превалированием групповой формы обучения, основанной на календарно-среднегрупповой оценке, а не на учете индивидуальных возможностей и развитии задатков и двигательных способностей спортсмена, которые наиболее соответствуют требованиям современного скоростного футбола; использованием устаревшей системы обучения через упражнения, в которых изначально отсутствуют игровые задачи с акцентированием внимания на восприятии и оценке

ситуаций; отбором детей по физическим параметрам и двигательным качествам, форсированием подготовки и применением прогрессирующих тренировочных воздействий, которые обусловлены достижением текущего спортивного результата; отсутствием сбалансированной системы перехода юношей во взрослый футбол и как следствие потеря большого количества перспективной молодежи; отсутствием системы целенаправленной подготовки тренерских кадров для детско-юношеского футбола со специальностью – детский тренер, как и объективных критериев оценки его профессиональной деятельности.

В диссертации показано, что рациональное построение системы многолетней подготовки футболистов обусловлено качественным преобразованием трех взаимосвязанных элементов, имеющих определяющее значение для развития детско-юношеского и резервного футбола: 1) системы подготовки; 2) системы соревнований; 3) системы подготовки тренеров.

Ключевые слова: футбол, детско-юношеский футбол, резервный футбол, профессиональный футбол, система многолетней подготовки футболистов, учебно-тренировочный процесс, соревновательная деятельность, модель построения многолетней подготовки футболистов.

V.V. Nikolayenko. The system of long-term training of football players for achievement of the highest sports skill. – Manuscript.

Dissertation for awarding of scientific degree of Doctor of Sciences in Physical Education and Sport on speciality 24.00.01 - Olympic and Professional Sport. - National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, 2014.

The thesis is devoted to theoretical-methodical justification of rational formation of system of long-term training of football players for achievement of the highest sports skill. The thesis highlights certain general approaches and accents in long-term preparation of young talents in the countries with a high level of development of football, in national programs and in choosing criteria of assessment of the coach's activity.

The laws which work in Ukraine and the content of the training program on football indicate a contradiction between the declared purpose of preparation of the qualified sports reserve and the requirements for its achievement. The thesis shows that the rational formation of system of long-term training of football players is provided by high-quality transformation of three interconnected elements which have the crucial value for development of football for children and young people and reserve football: 1) systems of preparation; 2) systems of competitions; 3) systems of coach training.

Keywords: football, football for children and young people, reserve football, professional football, system of long-term training of football players, educational and training process, competitive activity, model of formation of long-term training of football players.

